

**van hall
larenstein**
university of applied sciences

Laurens Nuijten | 21 december 2016

Een onderzoek naar de implementatie van de Wet natuurbescherming

AFSTUDEEROPDRACHT AAN HOGESCHOOL VAN HALL LARENSTEIN,
MINISTERIE VAN ECONOMISCHE ZAKEN, DIRECTIE NATUUR- EN
BIODIVERSITEIT

Een onderzoek naar de implementatie van de Wet natuurbescherming

Auteur	L.S. Nuijten
Versie	Afstudeerscriptie, definitief
Datum en plaats	21-12-2016, te Den Haag
Opdrachtgever	Ministerie van Economische Zaken Bezuidenhoutseweg 73 2594 AC, Den Haag
Gegevens Hogeschool	Hogeschool Van Hall Larenstein Larensteinselaan 26a 6882 CT Velp
In het kader van	Opleiding Bos- en Natuurbeheer Major Natuur- en landschapstechniek Major Vastgoed & Grondtransacties
Begeleider Economische Zaken Contactgegevens	A.A. Paffen A.A.Paffen@minez.nl
Begeleider VHL Contactgegevens	J.J. Dubbelhuis janjacob.dubbelhuis@hvhl.nl

Bron omslagfoto: <https://beeldbank.rws.nl/>

Voorwoord

Iemand zei tijdens het onderzoek: “Als het proces geen momentum krijgt, wordt het een sneeuwbal van problemen”. Gelukkig heeft het tijdens mijn afstuderen niet echt gevroren. Dit afstudeerrapport onderzoekt of de decentralisatie van het natuurbeleid in Nederland tot knellende verschillen tussen provincies leidt. Welke verschillen en consequenties heeft deze wettelijke decentralisatie?

Naar aanleiding van mijn maatschappelijke, politieke en beleidsmatige interesse ben ik op zoek gegaan naar een plek waar ik antwoorden zou kunnen vinden op deze vraag. Hierbij bleken de antwoorden op mijn vraag ook gezocht te worden door het Ministerie van Economische Zaken. Met grote deskundigheid en betrokkenheid van de ambtenaren van de directie Natuur en Biodiversiteit, en Alice Paffen en Jeroen Ostendorf in het bijzonder, is daar dit onderzoek uitgevoerd. Ik dank hen hiervoor hartelijk. Bovendien gaat mijn dank uit naar Jan Jacob Dubbelhuis als begeleidend docent vanuit Hogeschool VHL.

Naast hun bijdrage heb ik tijdens mijn afstuderen grote hulp en steun gehad van Birgit Jilesen, Fayka van Opijnen, Hilly de Boer en Jiri van de Drift. Zij hebben allemaal op verschillende wijzen veel steun en hulp geboden bij het werken aan dit onderzoek.

Tot slot zal mij de inzet, deskundigheid en betrokkenheid blijven van de mensen die ik tijdens dit onderzoek heb geïnterviewd. Het waren allen mensen die, hoewel druk, tijdens de gesprekken met veel passie en kennis spraken over hun werk.

Den Haag, 21 december 2016

Laurens Nuijten

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inhoudsopgave.....	5
Samenvatting	6
1. Inleiding	8
1.1. Aanleiding en kader	8
1.2. Probleemanalyse en probleemstelling	8
1.3. Doelstelling van de opdracht.....	9
1.4. Hoofdvraag.....	9
1.5. Globale werkwijze	10
2. Resultaten en analyse.....	13
2.1. Juridisch kader	13
2.1.1. Resultaten en analyse juridisch kader	14
2.2. Resultaten en analyse interviews	15
2.2.1. Proces implementatie Wet natuurbescherming	16
2.2.2. Inhoud implementatie Wet natuurbescherming	18
3. Conclusie en aanbevelingen	22
3.1. Conclusie: Bijna alles ligt klaar	22
3.2. Aanbevelingen: Toch nog werk aan de winkel	23
3.2.1. Communiceer de verschillen.....	23
3.2.2. Leernetwerken	23
3.2.3. Bijspijkeren kennisniveau.....	24
3.2.4. Lessen voor de Omgevingswet.....	25
4. Reflectie	26
5. Bibliografie	27
Bijlagen.....	30
Bijlage 1. Werkwijze verwerken interviews	30
Bijlage 2. Gebruikte provinciale verordeningen	31
Bijlage 3. Verboden Flora- en Faunawet vergeleken met Wet natuurbescherming	32
Bijlage 4. Verboden in de Wnb volgend uit de vogelrichtlijn waarvan vrijstelling verleend wordt en de belangen op grond waarvan vrijstelling verleend wordt.....	33
Bijlage 5. Verboden in de Wnb volgend uit de habitatrichtlijn & de verdragen van Bern & Bonn waarvan vrijstelling verleend wordt en de belangen op grond waarvan vrijstelling verleend wordt .	34
Bijlage 6. Verboden in de Wnb voor de nationaal beschermde soorten waarvan vrijstelling verleend wordt en de belangen op grond waarvan vrijstelling verleend wordt	35
Bijlage 7. Uitwerkingen gespreksverslagen hoofdcategorie proces	36
Bijlage 8. Uitwerkingen gespreksverslagen hoofdcategorie inhoudelijk	41
Bijlage 9. Gebruikte afkortingen in bijlage 4 t/m 8.....	44

Samenvatting

Per 1 januari 2017 treedt de nieuwe Wet natuurbescherming in werking. Op dat moment wordt de bescherming van soorten gedecentraliseerd. Zo kan er meer maatwerk plaatsvinden in provincies ter bescherming van de natuur, omdat zij dichterbij de praktijk zitten. De decentralisatie van het natuurbeleid in Nederland leidt op het gebied van vrijstellingen en ontheffingen tot verschillen tussen provincies. De vraag is of dit tot knelpunten zal leiden. Door kennis te hebben van de knelpunten is het mogelijk tijdig te anticiperen.

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de keuzes die provincies maken en gemaakt hebben in het kader van de decentralisatie van het natuurbeleid. Op basis van deze informatie kunnen provincies hun beleid verder op elkaar afstemmen. Hierbij kan rekening gehouden worden met de gevolgen van het door andere provincies gevoerde natuurbeleid. De hoofdvraag tijdens dit onderzoek is: *“Tot welke verschillen tussen provincies op het gebied van ontheffingen en vrijstellingen leidt de wettelijke verankering van decentralisatie van natuurbeleid en welke consequenties heeft dit?”*.

De werkwijze van dit onderzoek is tweeledig. Allereerst is een vergelijking gemaakt tussen provincies welke verboden vrijgesteld zijn op grond van welke belangen, die in de Wet natuurbescherming genoemd staan. Dit is gedaan op basis van de verordeningen die provincies hebben opgesteld. Ten tweede zijn er interviews gehouden met een medewerker van elke provincie. Met hen zijn de volgende onderwerpen besproken in relatie tot de implementatie van de Wet natuurbescherming: Proces & draagvlak, belangen en reflectie & aanbevelingen.

Provincies zijn klaar voor de inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming op 1 januari 2017. Overal zijn verordeningen opgesteld en in vier provincies is een natuurvisie vastgesteld. Met de decentralisatie zijn ook verschillen tussen provincies ontstaan. Zo verschillen de soorten die vrijgesteld per provincie. Het verschilt ook op basis van welk belang dit gebeurt. De twee belangen op basis waarvan het vaakst een vrijstelling worden verleend zijn “in het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats” en “ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom”. Verder geven geïnterviewden aan dat er met name voor het kennisniveau van en over de wet bij provincie, omgevingsdienst en gemeente nog aandacht moet zijn.

Vanwege de verschillende keuzes die provincies hebben gemaakt, wordt aangeraden dat provincies deze verschillen onderling helder krijgen en deze gericht communiceren aan burgers, ondernemers of terreinbeheerders die met deze verschillende regelgeving te maken krijgen. Tevens wordt aanbevolen om leernetwerken op te zetten en bij te houden zodat specifieke ervaring en kennis, die op landelijk en provinciaal niveau wordt opgedaan, gedeeld kan worden. Dit zal ook bijdragen aan het bijspijkeren van het kennisniveau bij provincies, omgevingsdiensten en gemeenten. Met het oog op de implementatie van de Omgevingswet worden er een aantal aanbevelingen gedaan: Laat een medewerker die al langer inhoudelijk werkzaam is op dit onderwerp het proces coördineren en begin op tijd met de implementatie van de wet. Het is waardevol als het Rijk in overleg met decentrale overheden kijkt waar zij een soepele implementatie kan faciliteren.

1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het onderzoek naar de verschillen tussen provincies bij de implementatie van de Wet natuurbescherming ingeleid. Als eerst wordt de aanleiding en het maatschappelijk kader geschetst. Vervolgens is kort de probleemanalyse uiteengezet waaruit de probleemstelling volgt. Daaruit is de hoofdvraag afgeleid. Ten slotte eindigt het hoofdstuk met de globaal gevolgde werkwijze.

1.1. Aanleiding en kader

Op 16 december 2015 heeft de Eerste Kamer de Wet natuurbescherming aangenomen (TK, 33348, nr 5)

Met deze wet is een aantal veranderingen doorgevoerd. Bij het opstellen van de Wet Natuurbescherming is rekening gehouden met de destijds aanstaande Omgevingswet (TK, 33962, nr 156). De regering heeft gezocht naar verbinding tussen ecologie en economie zodat natuur niet een aangelegenheid wordt voor gebruikers maar een zaak van de Nederlanders. Zij probeert de positie van natuur ten opzichte van de andere belangen te versterken en te zorgen voor maatschappelijke betrokkenheid en draagvlak voor de bescherming (TK, 33348, nr 3). De Wet natuurbescherming geeft invulling aan de decentralisatie-afspraken die het Rijk met de provincies heeft gemaakt in het Bestuursakkoord natuur en in het natuurpact. Waar provincies op dit moment vooral op het gebied van beheer en schadebestrijding taken hebben, zal dit fors worden uitgebreid. Nieuw is bijvoorbeeld dat per provincie een provinciale natuurvisie moeten worden opgesteld en zij verantwoordelijk worden voor het soortenbeleid. Het Rijk blijft bevoegd als het gaat om nationale belangen, zoals bijvoorbeeld de aanleg van wegen en vaarwegen, militaire terreinen of hoogspanningsverbindingen van ten minste 220 kV (TK, 33348, nr 3).

Met deze nieuwe natuurwet vervallen 3 bestaande wetten; de Natuurbeschermingswet 1998, de Flora- en Faunawet en de Boswet. De internationale verplichtingen die Nederland is aangegaan hebben als uitgangspunt gediend bij het schrijven van deze wet. De belangrijkste hierbij waren de Vogelrichtlijn, de Habitatrichtlijn en het verdrag van Bonn en Bern.

Met de decentralisatie van verantwoordelijkheden komt ook de mogelijkheid tot diversiteit in het gevoerde natuurbeleid (Interprovinciaal Overleg, 2015), (TK, 33348, nr 3). Provincies krijgen de mogelijkheid om maatwerk te leveren op basis van de behoeften en wensen die in de provincie leven. Op 1 januari 2017 zal de Wet natuurbescherming inwerking treden. Het is voor de betrokken partijen interessant de door de provincies beoogde invulling van deze verantwoordelijkheden in kaart te brengen. Een van de met de wet beoogde ontwikkelingen, het gedecentraliseerde maatwerk, vindt dan namelijk daadwerkelijk plaats. Nu is onduidelijk in welke mate deze diversiteit ontstaat. Dit onderzoek wil meer inzicht geven in deze ontwikkeling en welke consequenties de diversiteit heeft.

1.2. Probleemanalyse en probleemstelling

Op dit moment wordt bij provincies en gemeenten hard gewerkt aan de implementatie van de Wet natuurbescherming om op 1 januari 2017 klaar te zijn voor de inwerkingtreding. De provincies zijn hier ook al een tijd mee bezig (Interprovinciaal Overleg, 2015). In 2012, 2013 en 2014 zijn de provinciale nieuwe beleidsnota's over natuur opgesteld of aangepast, er zijn structureel gelden aan het provinciefonds toegevoegd uit eigen middelen van provincies. Bij de implementatie lopen veel dingen al goed. Zo blijkt in 2014 dat grote gemeenten goed voorbereid lijken op de nieuwe wet maar een aanzienlijk aantal middelgrote en kleine gemeenten nog capaciteitsproblemen en een gebrek aan kennis hebben (Broekmeyer & Sanders, 2014).

Al eerder is opgemerkt dat veel diversiteit kan gaan ontstaan tussen provincies, omdat zij eigen provinciaal natuurbeleid mogen gaan voeren (Interprovinciaal Overleg, 2015). In de toekomst zullen deze verschillen duidelijker en bekender worden. Deze verschillen zouden maatschappelijke discussies kunnen veroorzaken. *“Waarom mag ik in Zeeland wél deze activiteiten ontplooiën zonder vergunning maar moet ik in Zuid-Holland een vergunning of ontheffing aanvragen?”* Een ander aspect is dat decentrale overheden veel verschillende benaderingen kiezen, bijvoorbeeld of de provincie een natuurvisie op gaat stellen. Het is mogelijk dat ze van elkaars oplossingen en ervaringen kunnen leren om de Wet natuurbescherming nog beter te implementeren.

Dit leidt tot de volgende probleemstelling: De decentralisatie van het natuurbeleid in Nederland leidt op het gebied van vrijstellingen en ontheffingen tot verschillen tussen provincies. De vraag is of dit tot knelpunten zal leiden. Door kennis te hebben van de knelpunten is het mogelijk te anticiperen.

1.3. Doelstelling van de opdracht

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de keuzes die provincies maken en gemaakt hebben in het kader van de decentralisatie van het natuurbeleid. Op basis van deze informatie kunnen provincies hun beleid verder op elkaar afstemmen. Hierbij kan rekening gehouden worden met de gevolgen van het door andere provincies gevoerde natuurbeleid op hun provincie.

1.4. Hoofdvraag

Uit de probleemstelling is de hoofdvraag van dit onderzoek afgeleid. Daarnaast zijn er deelvragen opgesteld om tot beantwoording van de hoofdvraag te komen. De deel- en hoofdvragen luiden:

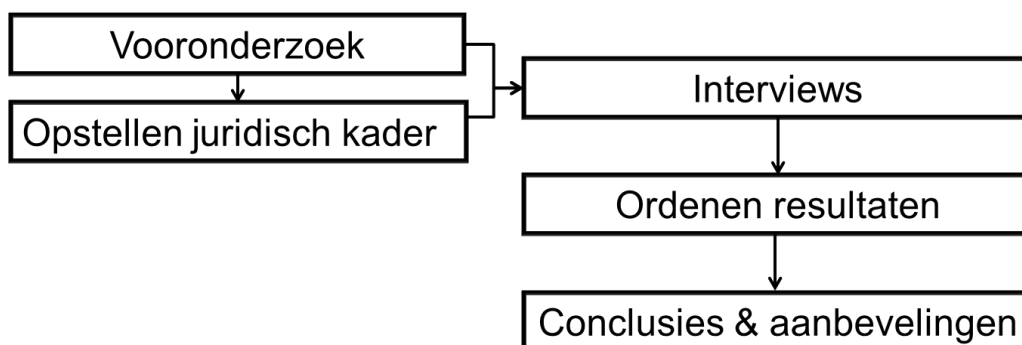
Hoofdvraag: Tot welke verschillen tussen provincies op het gebied van ontheffingen en vrijstellingen leidt de wettelijke verankering van decentralisatie van natuurbeleid en welke consequenties heeft dit?

- Deelvraag 1: Welke verschillen en overeenkomsten ontstaan tussen provincies op basis van de (concept-) verordeningen op het gebied van vrijstellingen en ontheffingen?
- Deelvraag 2: Welke keuzes hebben provincies gemaakt in het implementatieproces?
- Deelvraag 3: Wat kunnen de bij de implementatie betrokken partijen leren van elkaar en het proces?

1.5. Globale werkwijze

Het volgende hoofdstuk beschrijft de onderzoeksmethode (zie figuur 1) en de gekozen werkwijze tijdens deze afstudeeropdracht.

Onderzoeksmethode

Figuur 1: Schematische weergave van de gebruikte onderzoeksmethode (Nuijten, 2016)

Doorlopend:

Voor dit onderzoek is samengewerkt met veel partijen. Het afstemmen en afspreken met betrokken partijen, en met name het Ministerie van Economische Zaken en het Interprovinciaal Overleg, heeft regelmatig plaatsgevonden.

Stap 1: Algemene Oriëntatie

Ter voorbereiding op het onderzoek is op verscheidene plaatsen gestart met een uitgebreide oriëntatie op het onderwerp. Daarbij is gebruik gemaakt van literatuuronderzoek, gesprekken met betrokkenen en deskundigen.

Stap 2: Regiobijeenkomsten van Ministerie Economische Zaken

Voor verdere oriëntering op het onderzoek zijn de vier regiobijeenkomsten van het Ministerie van Economische Zaken bijgewoond. De regiobijeenkomsten waren bedoeld voor provincies en gemeenten. De bijeenkomsten hadden als doel te informeren over de wet en welke gevolgen deze voor provincies en gemeenten gaat hebben. Op deze manier kon een breder beeld worden verkregen van hoe provincies en gemeenten over de inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming denken. Ook zijn deze bijeenkomsten gebruikt om contact te leggen met medewerkers van provincies waarmee later de gesprekken zijn gevoerd.

Stap 3: Opstellen en invullen juridisch kader

Aan de hand van de wettelijke verboden voor de bescherming van in Nederland voorkomende vogel-, dier- en plantensoorten en de belangen op basis waarvan deze verboden vrijgesteld kunnen worden, is een tabel gemaakt. In deze tabel is ingevuld welke provincies gebruik hebben gemaakt van welke vrijstellingsmogelijkheid. Dit is gebeurd middels beschikbare (concept-) verordeningen. Op deze manier worden verschillen tussen provincies inzichtelijk gemaakt.

Stap 4: Voorbereiden en afnemen interviews met medewerkers van de provincies

Vanuit het juridisch kader en een algemene vragenlijst zijn interviews afgenomen. Hiervoor is bij elke provincie gesproken met een bij de provinciale implementatie betrokken ambtenaar. Hoofdonderdelen van elk gesprek waren hoe het proces van implementatie in de provincie was gelopen, welke belangen hierbij een rol hadden gespeeld, wat goed was gegaan en welke aanbevelingen de geïnterviewde zou willen doen.

Stap 5: Ordenen resultaten interviews

Het ordenen van de resultaten heeft plaatsgevonden door in de uitkomsten van de gesprekken te zoeken naar twee hoofdcategorieën: proces en inhoud. Op basis van deze categorieën zijn de resultaten geordend in twee tabellen: Een tabel met inhoudelijke opmerkingen en een tabel met procesmatige opmerkingen. Ten slotte zijn de grote lijnen uitgelicht en besproken in hoofdstuk 2. Resultaten.

Stap 6: Conclusies en formuleren aanbevelingen

Aan de hand van de geordende interviewresultaten en het ingevulde juridisch kader zijn conclusies getrokken en aanbevelingen geschreven voor betrokken partijen.

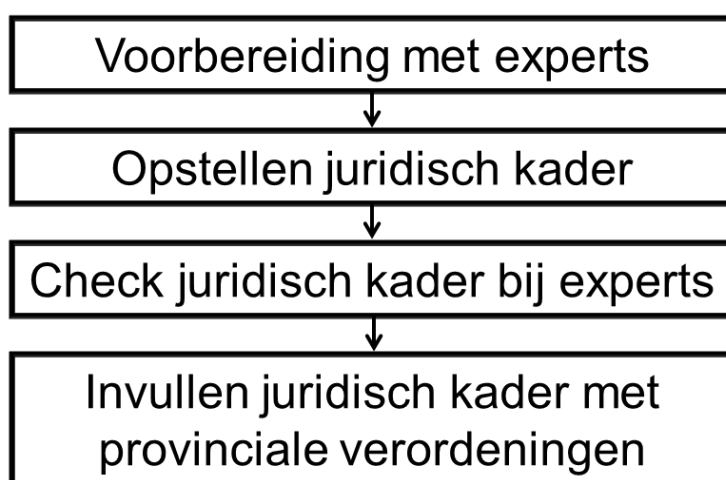

2. Resultaten en analyse

Het hoofdstuk 2. Resultaten bespreekt de resultaten van de vergelijking van de provinciale verordeningen over natuurbescherming. Ook worden de uitkomsten van de interviews besproken. Deze interviews zijn middels een open vraagstructuur gehouden, waardoor specifieke onderwerpen die aan bod kwamen per gesprek verschilden. Op basis van de indeling in de bijlagen 4, 5 en 6 worden de resultaten behandeld in dit hoofdstuk. Daarbij worden opmerkingen van provincies geplaatst om resultaten te duiden en kleur te geven.

2.1. Juridisch kader

Het juridisch kader is opgesteld (zie figuur 2) om inzichtelijk te maken welke beleidsvrijheid provincies hebben. Ook is op basis van de tijdens het onderzoek beschikbare verordeningen (zie bijlage 2) bekeken van welke vrijstellingen provincies uiteindelijk gebruik hebben gemaakt. Dit is mede gebeurd op aanraden van Kees Bastmeijer, hoogleraar natuurbeschermings- en waterrecht. Deze werkwijze is overlegd met het Interprovinciaal Overleg, het Ministerie en hogeschool Van Hall Larenstein.

Figuur 2: Schematische weergave van de gebruikte werkwijze (Nuijten, 2016)

De methode en werkwijze voor dit onderzoek is tot stand gekomen uit eigen analyse. Tijdens het onderzoek zelf werd een database gevonden van Regelink Ecologie & Landschap waarin per provincie bekeken wordt of een soort vrijgesteld is (Regelink Ecologie & Landschap, 2016). Tijdens dit onderzoek is geconstateerd dat deze database op moment van schrijven nog niet geheel actueel en foutloos is. Dit komt mogelijk omdat deze is opgebouwd uit conceptverordeningen. Vanwege deze redenen is ervoor gekozen zelf de gegevens te verzamelen vanuit de verordeningen.

Allereerst is gekeken welke wettelijke verboden gelden voor bescherming van vogel-, dier- en plantensoorten in de Wet natuurbescherming. Ten opzichte van de oude wet zijn deze aangepast en op een andere manier in de wet neergezet (TK, 33348, nr 3).

Vervolgens is bekeken welke serie belangen van toepassing is op welke serie verboden. Voor de verboden die volgen uit de Vogelrichtlijn (artikel 3.1 van de Wet natuurbescherming) zijn (subtiel) andere vrijstellingsbelangen van toepassing dan de verboden die gelden voor de Habitatrichtlijn (artikel 3.5 van de Wet natuurbescherming). Ten slotte gelden ook voor de nationaal beschermde soorten (artikel 3.10 van de Wet natuurbescherming) weer iets andere verboden. Wat betreft de verboden voor de nationaal beschermde soorten zijn door de wetgever een serie aanvullende belangen opgesteld waarop deze soorten vrijgesteld kunnen

worden (Onrust & Boerema, 2016). Deze belangen worden in de wet genoemd onder artikel 3.10, tweede lid.

Daarom zijn drie tabellen gemaakt met verboden en belangen. Een tabel voor de verboden volgens de Vogelrichtlijn. Een tabel voor de verboden volgens de Habitatrichtlijn en de Verdragen van Bern en Bonn. En een tabel voor de nationaal beschermde soorten. Om daarnaast interpretatieverschillen uit te sluiten, is gebruik gemaakt van de belangen en verboden zoals die in de wet beschreven staan. Deze tabellen (bijlage 4, 5 en 6) zijn gecontroleerd door een juridisch beleidsmedewerker van het Ministerie.

De tijdens het onderzoek beschikbare provinciale verordeningen zijn gebruikt om de tabellen in te vullen. De verordeningen zijn publiek beschikbaar omdat ze vastgesteld zijn of ter vaststelling aan Provinciale Staten zijn gestuurd. Indien dit niet van toepassing was, is gevraagd de meest recent beschikbare versie op te sturen. Peildatum is 1 december 2016. Het is mogelijk dat tijdens de behandeling in Provinciale Staten nog verschillen ontstaan tussen de vastgestelde verordening en de in dit onderzoek gebruikte verordening. Er is gekeken van welke belangen gebruik gemaakt is om verboden vrij te stellen. Zo wordt inzichtelijk welke keuzes provincies hebben gemaakt, uit de in de wet aanwezige mogelijkheden.

Verder is opvallend dat in geen van de verordeningen een plantensoort is vrijgesteld. Deze kunnen wel vrijgesteld worden. Een groot aantal plantensoorten is namelijk beschermd onder artikel 3.10 van de Wet natuurbescherming. Mogelijk zijn deze soorten niet vrijgesteld omdat deze een verspreidingsgebied hebben wat overeenkomt met andere beschermingsregimes waardoor er minder belang is bij het vrijstellen van deze soorten. Onder de nieuwe wet zijn minder plantensoorten beschermd, omdat geprobeerd is alleen de soorten te beschermen die dat nodig hebben. Er zijn op die manier ook een aantal eerder onbeschermden soorten straks beschermd. Een verklaring voor het feit dat plantensoorten in geen enkele provincie zijn vrijgesteld, zou kunnen zijn omdat dat daarmee nog geen ervaring is opgedaan. Hierdoor zou men nog onwetend zijn van de extra bescherming van deze soorten.

2.1.1. Resultaten en analyse juridisch kader

De verschillen tussen provincies op het gebied van vrijstellingen zijn in bijlage 4, 5 en 6 in een tabel inzichtelijk gemaakt. Provincies hebben overige soorten vaker vrijgesteld dan soorten die beschermd worden door de Vogel- en Habitatrichtlijn. Zij geven aan dat dit komt door het strengere juridische beschermingsregime waarover al veel jurisprudentie is. Hierdoor lijken provincies voorzichter met het geven van vrijstellingen voor deze verbodsbepalingen. Dit wordt duidelijk doordat provincies voor de nationale soorten (zie bijlage 6) meer vrijstellingen hebben verleend dan voor de andere twee beschermingsregimes (zie bijlage 4 en 5).

Provincies zijn over het algemeen van mening dat in het kader van het belang van schadebestrijding en de bescherming van flora- en fauna vrijstellingen moeten worden verleend van de verbodsbepalingen om te doden, vangen, rustplaatsen en/of eieren te vernielen, eieren weg te halen, eieren te rapen of een soort te verstoren. Op deze manier houden provincies rekening met boeren en andere ondernemers. Daarbij bieden veel provincies ook de mogelijkheid om bestaande activiteiten ter bescherming van flora en fauna voort te zetten. Denk aan het overzetten van padden en het beschermen van jonge weidevogels.

Van al de overige vrijstellings- en ontheffingsbelangen wordt in beperkte mate gebruik gemaakt. Provincies lijken bij deze vrijstellings- en ontheffingsbelangen te kiezen voor het verlenen van ontheffingen zodat op die manier maatwerk geleverd kan worden.

Wat betreft de nationaal beschermde soorten in artikel 3.10, tweede lid van de Wet natuurbescherming zijn er nog een serie extra belangen opgenomen op basis waarvan de genoemde verboden vrijgesteld kunnen worden. In grote lijnen hebben alle provincies ervoor gekozen om een aantal soorten in het belang van ruimtelijke ontwikkelingen en bestendig beheer en onderhoud van vaarwegen, watergangen etc. vrij te stellen van de verboden om te doden, vangen of opzettelijk beschadigen en vernielen van de rustplaatsen. Ten slotte is er ook nog een kleine minderheid provincies die deze vrijstellingen heeft verleend in het belang van bestendig beheer en onderhoud van landschappelijke kwaliteiten. Deze vrijstellingen stellen het geven van mogelijkheden aan burgers en ondernemingen voorop, opdat in en samen met de natuur activiteiten ontplooid kunnen worden.

In de wet valt het vangen en het doden van een soort onder hetzelfde verbodsartikel. Provincies hebben echter in veel gevallen gekozen dit verbod niet volledig vrij te stellen. En slechts het verbodsdeel dat het vangen van een soort verbiedt te ontheffen. Dit gebeurt met name ter bescherming van flora- en fauna, maar ook zeer frequent voor de soorten die onder de vogel- of habitatrichtlijn vallen. Voor de exacte vrijstelling zal dus altijd de tekst in de verordening nageslagen moeten worden.

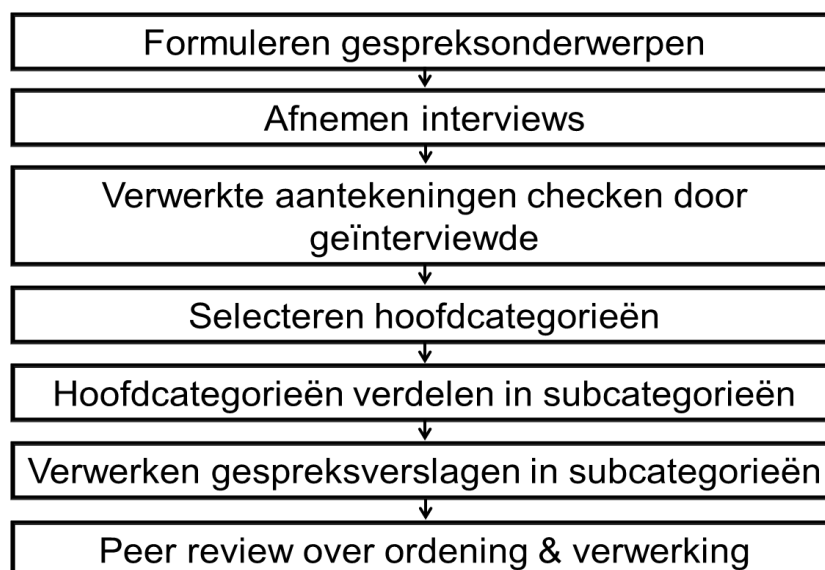
Verder is er van vrijwel elk verbod door ten minste één provincie vrijstelling verleend (uitgezonderd het verbod in artikel 3.5, 5e lid). Zo zijn Limburg en Friesland de enige die in hun verordening de mogelijkheid hebben gegeven aan gemeenten om binnen de bebouwde kom overlast van enkele soorten te bestrijden. Van vrijwel elk belang is ten minste door één provincie gebruik gemaakt (uitgezonderd de belangen in de artikelen 3.3, 6e lid, 3.8, 5e lid en 3.10, 2e lid sub c en sub h). Zo is Utrecht de enige die het verbod op het vervoeren, vangen en oprapen van eieren van de Poelkikker vrijstelt in het belang van onderzoek en onderwijs. Het is te verwachten dat door het brede scala aan verleende vrijstellingen mogelijk onduidelijkheid kan ontstaan bij burgers of andere partijen die in meer provincies met deze regelgeving te maken hebben. Veel vrijstellingen worden op deze manier in slechts drie of minder provincies verleend (zie ook bijlage 4, 5 en 6). Denk hierbij aan Flevoland die vanwege het natuurgebied Oostvaardersplassen samen met Utrecht als enige gebruik maakt van de mogelijkheid om nationaal beschermde soorten te doden ter voorkoming of bestrijding van onnodig lijden van dieren. Of aan Zuid-Holland die als enige in het belang van veiligheid van het luchtverkeer een aantal vogelsoorten vrijstelt. Na eerdere mediaberichtgeving over het doodschieten van knobbelzwanen is de vrijstelling voor de knobbelzwaan daar aangescherpt.

2.2. Resultaten en analyse interviews

Om een goed beeld te krijgen van hoe het proces in elke provincie is gelopen, is gekozen om met elk van de provincies te spreken. Daarbij is via de werkgroep Natuurwet van het Interprovinciaal Overleg contact gelegd met de projectleiders die verantwoordelijk zijn voor de implementatie. Met en door hen is bepaald wie het best geïnterviewd kon worden. Er is een interview afgenomen bij een betrokken medewerker van iedere provincie. Met uitzondering van één interview hebben alle gesprekken plaatsgevonden bij de provincies zelf, zodat de kans op medewerking zo groot mogelijk was. De schematische werkwijze voor het afnemen en verwerken van de interviews is in figuur 3 te zien. De werkwijze bij het doorlopen van bovenstaande stappen is terug te vinden in bijlage 1.

Ter voorbereiding op de interviews is er een indeling gemaakt van drie thema's die tijdens de gesprekken centraal staan:

- Proces & draagvlak
- Belangen
- Reflectie & Aanbevelingen

Figuur 3: Schematische weergave van de gebruikte werkwijze (Nuijten, 2016)

De gesprekken hadden een aantal kenmerken. De geïnterviewden hadden verschillende functies. Van hen waren acht beleidsmedewerker op het dossier natuur of aanverwante thema's, één jurist, één ecologisch adviseur en twee projectleiders implementatie Wet natuurbescherming. Het aantal dienstjaren loopt uiteen van één tot negentien jaar met een gemiddelde van 8,2 jaar. Hierbij wordt aangetekend dat drie van hen meer dan vijftien jaar werkzaam zijn op dit dossier zijn en vijf van hen twee jaar of minder. Later in dit rapport zal blijken dat dit relevant is. De gesprekken hebben minimaal 1,5 uur en maximaal 2,5 uur geduurd. De interviews hebben plaatsgevonden in de periode van 27 oktober 2016 tot en met 17 november 2016.

2.2.1. Proces implementatie Wet natuurbescherming

De uitkomsten van de interviews zijn geordend in twee hoofdcategorieën. Elk van deze is ingedeeld in drie subcategorieën:

- **Proces Provincie:** In deze categorie vallen opmerkingen over het proces van en binnen de provincie. Denk hierbij aan de planning, werkwijze of de besluitvorming bij Provinciale Staten en Gedupeerde Staten.
- **Maatschappelijk Draagvlak:** In deze categorie vallen opmerkingen over hoe de provincie draagvlak voor haar keuzes gezocht heeft. Denk hierbij aan wie en op welke manier stakeholders betrokken zijn of hoeveel zienswijzen een provincie heeft ontvangen.
- **Opmerkingen over proces:** In deze categorie vallen opmerkingen over zichzelf, andere betrokken partijen of de Wet natuurbescherming. Denk hierbij aan opmerkingen over de complexiteit van de wet of over het uitstellen van de inwerkingtreding.

In bijlage 7 is de volledige uitwerking te vinden die gemaakt is van dit deel van de interviews.

Proces Provincie

In alle provincies zijn verordeningen vastgesteld of zijn deze uiterlijk december ter vaststelling aan Provinciale Staten toegezonden. Vrijwel alle provincies stellen hun verordeningen kort voor de inwerkingtreding in november en december 2016 vast. Het lopende beleid is in de nieuwe verordeningen en beleidsregels opgenomen. Niet elke provincie heeft ervoor gekozen om de nieuwe of aangevulde verordening ter inzage te leggen. Provincies hebben hiervoor gekozen vanwege de beperkte tijd die beschikbaar was.

Slechts een aantal provincies hebben een provinciale natuurvisie opgesteld: Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland, Utrecht, Zeeland. De overige provincies hebben nog geen provinciale natuurvisie vastgesteld. Dit komt doordat deze provincies voor een beleidsarme of soms zelfs technische implementatie hebben gekozen.

Daarnaast valt op dat provincies die vroeg, begin of halverwege 2015, zijn begonnen aan het implementatieproces, een natuurvisie hebben vastgesteld. Dit wordt mede ondersteund door uitspraken van Zeeland, Noord-Holland en Utrecht. De geïnterviewde ambtenaren van deze provincies waren ook allen ten minste acht jaar in dienst bij de provincie en werkzaam op dit of een aanverwant dossier. Er lijkt daarom een correlatie te zijn tussen de werkzame tijd van de coördinerend beleidsambtenaar en het vastgesteld hebben van een natuurvisie. Hoe langer het dienstverband van deze medewerker is, hoe groter de kans dat er nu een natuurvisie is opgesteld.

Maatschappelijk Draagvlak

Het maatschappelijk draagvlak van het provinciaal natuurbeleid is zonder uitzondering erg belangrijk geweest voor de provincies. Provincies hebben er zeer zorgvuldig en bewust zorg voor proberen te dragen. In vrijwel alle provincies zijn betrokken en belanghebbende partijen actief benaderd om in gesprek te gaan over het nieuwe beleid. De mate waarin en op welk moment externe partijen uiteindelijk betrokken zijn, verschilt desondanks flink omdat niet alle provincies hiervoor evenveel tijd hebben genomen.

In het verlengde hiervan is ook verschil ontstaan tussen de provincies wat betreft het ter inzage leggen van de verordeningen en beleidsregels. In een aantal gevallen is dit niet gebeurd vanwege gebrek aan tijd in het gehele proces, of dat de relevante partijen al gesproken waren of dat het niet nodig werd geacht omdat het slechts een technische implementatie betrof. Kritische opmerking van Flevoland, die de stukken niet ter inzage heeft gelegd, was dat dit energie gekost heeft omdat betrokken partijen hierdoor via andere wegen invloed op het beleid probeerden uit te oefenen. Provincies die het wel hebben gedaan, kozen hiervoor omdat dit de verordeningen en beleidsregels verder aanscherpt, vanwege transparantie of de gekozen bestuursstijl. Ondanks dat het niet altijd via de traditionele weg is gebeurd, hebben provincies hier op een eigen manier zo goed mogelijk vorm aangegeven. Waarbij expliciet wordt aangegeven dat men van de betrokken partijen vaak positieve reacties op de aandacht hiervoor hebben ontvangen.

Opmerkingen over proces

Uit de interviews komt duidelijk naar voren dat provincies tevreden zijn over het eigen proces. De genoemde bewuste en zorgvuldige betrokkenheid van stakeholders beviel daarin erg goed. Zowel de opbrengsten die deze betrokkenheid inhoudelijk had als het draagvlak wat dit opleverde, werden positief gewaardeerd.

Het wordt uit de gesprekken duidelijk dat het uitstellen van de inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming, ten opzichte van 1 januari 2016 en de eerste uitgestelde datum van 1 juli 2016, een goede keuze is geweest. Alle provincies geven aan dat dit de kans heeft geboden om de implementatie goed te doen. Met name het spreken en betrekken van belanghebbenden is hierdoor beter tot zijn recht gekomen.

Een aantal provincies gaf aan dat het lastig was om om te gaan met de late (TK, 55791) vaststelling van het Besluit natuurbescherming en de Regeling natuurbescherming. Daarom werd door enkele provincies gekozen om af te wachten met de afronding van de verordeningen omdat ze wilden kunnen anticiperen op mogelijke wijzigingen. Er zijn ook provincies die aangeven dat dit geen probleem voor hen was. Het zou goed zijn geweest als hier in een eerder stadium duidelijkheid over was gegeven.

De geïnterviewden gaven aan dat het kennisniveau bij gemeenten en omgevingsdiensten nog niet voldoende is om straks de uitvoering van deze wet op zich te kunnen nemen. De regelgeving, de praktische uitvoering of de consequenties van de wet zijn voor hen nog niet altijd duidelijk. Dat bleek ook tijdens de regiobijeenkomsten, waarop aan provincies en gemeenten voorlichting over de nieuwe wet is gegeven. Een uitgebreide lijst is opgenomen in 3.2.3 Bijspijkeren kennisniveau.

2.2.2. Inhoud implementatie Wet natuurbescherming

Wat betreft deze hoofdcategorie zijn de uitkomsten van de interviews geordend in de volgende drie subcategorieën:

- **Natuurvisie & Actieve Bescherming:** Opmerkingen over natuurvisie of actieve natuurbescherming. Denk hierbij aan het al dan niet beleidsarm implementeren, het vaststellen van een natuurvisie of inzet op actieve bescherming.
- **Soortenbescherming:** In deze categorie vallen opmerkingen over soortenbescherming. Denk hierbij aan wat de insteek van de provincie was bij het vaststellen van de verordening.
- **Schade & beheer:** In deze categorie vallen opmerkingen over schade & beheer. Denk hierbij aan op welke manier andere belangen meegewogen zijn in de verordening.

In bijlage 8 is de volledige uitwerking te vinden die gemaakt is van dit deel van de interviews.

Natuurvisie & Actieve Bescherming

Zeven provincies hebben voor een beleidsarme implementatie gekozen (zie figuur 4). Veel provincies kiezen er bij deze formele implementatie niet voor om nieuw beleid te ontwikkelen. Dit gebeurt niet om een aantal redenen. Allereerst hebben provincies gemaakte afspraken uit het bestuursakkoord en het natuurfact vastgelegd en geïmplementeerd. Ook heeft de beperkte hoeveelheid tijd een rol gespeeld. Een enkele provincie heeft de inwerkingtreding wel als moment voor beleidsontwikkeling gezien. Maar van de provincies die op dit moment een natuurvisie hebben of bijna hebben, geldt dat Noord-Brabant en Noord-Holland deze al hadden voor de instemming van deze wet in de Eerste Kamer. Met uitzondering van Utrecht en Limburg zijn provincies erg voorzichtig met het formuleren van aanvullend beleid. Dit lijkt vooral te komen doordat provincies in het bestuursakkoord en het natuurfact veel nieuwe afspraken hebben gemaakt en zij eerst willen kijken hoe deze afspraken uitwerken.

Met een technische implementatie wordt bedoeld dat de wet met zo min mogelijk aanpassingen aan het huidige beleid wordt doorgevoerd. Het verschil met beleidsarm is klein. Hierbij worden enkele kleine aanpassingen gedaan op het beleid, maar wordt het huidige beleid in principe voortgezet.

Soortenbescherming

Op het gebied van soortenbescherming (Platform Natuur in de Gemeente, 2015) is door provincies gekeken naar de activiteiten die in hun provincie plaatsvinden. Op basis hiervan zijn de voorwaarden en vrijstellingen opgesteld (Drahmann, 2016). Zuid-Holland: *“Er is vooral geprobeerd om te kijken op welke manieren ruimte gecreëerd kan worden voor initiatieven en het voorkomen van overlast. Naar het samengaan van natuur, economie en recreatie.”*. Deze insteek is direct in lijn met de Rijksnatuurvisie (Ministerie van Economische Zaken, 2014). Drenthe heeft hier een oplossing

Type implementatie	Provincie
Technisch	Flevoland
Beleidsarm	Drenthe
Beleidsarm	Friesland
Beleidsarm	Gelderland
Beleidsarm	Groningen
Beleidsarm	Overijssel
Beleidsarm	Zuid-Holland
Met visie	Utrecht
Met visie	Zeeland
Met visie *	Limburg
Met visie **	Noord-Brabant
Met visie **	Noord-Holland
* Wel opgesteld, niet vastgesteld	
* Natuurvisie al eerder vastgesteld	

Figuur 4: Overzicht type implementatie per provincie (Nuijten, 2016)

voor gevonden door te gaan werken met generieke ontheffingen: *“Via generieke ontheffingen voorwaarden verbinden aan activiteiten door aan te nemen dat de soorten aanwezig zijn. Dan mitigeer je sowieso, waardoor je geen onderzoek hoeft te doen, waaruit ten hoogste kan komen dat je mitigerende maatregelen moet nemen.”*. Omdat veel provincies geredeneerd hebben vanuit bestaande activiteiten zorgt dit voor een pas op de plaats en voor minder inzet op nieuw beleid.

Aanvullend op de ruimte die provincies willen bieden voor het samengaan van natuur, economie en recreatie is primair uitgegaan van het wettelijk juridisch kader. Noord-Brabant heeft een onderzoek laten doen door Alterra naar de staat van instandhouding van soorten en de mogelijkheden om deze eventueel vrij te stellen. Over de duidelijkheid en de ruimte in de wet is tussen provincies wel discussie. Uiteenlopend van een duidelijke wet die ruimte biedt vanuit strakke Europese kaders tot de ervaring dat de wet erg technisch en complex is en weinig ruimte biedt. Deze ruimte hebben provincies op verschillende manieren gezocht. Met name de strakke Europese kaders lijken in eerste instantie te zorgen voor een toename in het aantal regels. Alleen al omdat er eerst één landelijke set regels was, en er nu twaalf provinciale regelingen zijn. Daarbij zoeken provincies naar zekerheid bij het opstellen van de verordeningen. De onzekerheid wordt veroorzaakt doordat het een nieuw beleidsterrein is waarmee men zich bezig moeten houden.

Wat betreft de nieuwe taken van toezicht en handhaving is opvallend dat Utrecht als enige hier extra inzet op zal plegen. In andere provincies zal er op dit gebied geen extra inzet zijn. Het lijkt er op dat provincies voorzichtig zijn om hieraan extra aandacht te besteden. Daar waar hierop doorgevraagd is, bleek vooral dat de kennis van dit onderwerp op dit moment (ten tijde van dit onderzoek in november) nog beperkt aanwezig is bij de huidige diensten die toezicht en handhaving uitvoeren. En dat door provincies nog verder wordt nagedacht over oplossingen. Enkele provincies anticiperen hier al wel op door gezamenlijk een extra bijeenkomst te organiseren op het gebied van ontheffingverlening (Netwerk Groene Bureaus, 2016).

Schade & beheer

Vanwege de inhoudelijke verwevenheid met soortenbescherming is een deel van de opmerkingen, die gemaakt zijn ten aanzien van schade en beheer, vergelijkbaar met de opmerkingen over soortenbescherming. Dit betreft de opmerkingen over het harde juridische kader en de zoektocht naar de combinatie van natuur, recreatie en economie.

Op het onderwerp schade & beheer kwam met enige regelmaat het thema faunabeheereenheden ter sprake. Dit blijkt een complex onderwerp. Verschillende provincies geven aan dat de wet en regelgeving niet duidelijk is voor hen. Nog opvallender is dat er expliciet in één provincie wordt aangegeven dat de verschillen tussen provincies tegenstrijdigheden in de praktijk kunnen veroorzaken. Drenthe: *“We zijn minder tevreden over de eerste signalen die binnenkomen over een boer die op de grens gevestigd is. Waar hij in de ene provincie brandgans wel móét schieten en in de andere provincie niet mag schieten.”*. Het lijkt waarschijnlijk dat dergelijke situaties steeds meer zullen ontstaan. De provincies die bijvoorbeeld de brandgans vrijstellen zijn niet geografisch geclusterd. Hierdoor wordt het grensgebied, waar verschil tussen de vrijstellingsstatus van deze soort bestaat, groter. De kans dat hierover in deze gebieden onduidelijkheid ontstaat, neemt daarmee toe.

Bij het opstellen van de Wet natuurbescherming heeft het ministerie regelmatig met provincies overleg gehad. Enkele provincies geven aan dat de termijn waarin ze moesten reageren soms kort was, waardoor het lastig was om onderling af te stemmen en te komen tot een eenduidige juridische interpretatie van de wet. Bij provincies is bijvoorbeeld maanden discussie geweest over het feit of marterachtigen wel kunnen worden vrijgesteld. Een eventuele vrijstelling voor deze soorten zou betekenen dat er in ieder geval gemonitord moet worden wat de effecten

zijn van de vrijstelling. Om waar nodig aanvullende maatregelen te nemen voor deze soorten. Er is echter voor deze soorten is nog geen betrouwbare monitoring. Dit komt mede doordat het gaat om dermate lage aantallen dieren (op landelijk niveau) dat er onvoldoende gegevens zijn om te kunnen concluderen dat het algemeen voorkomende soorten zijn. Er kan niet geconcludeerd worden dat een vrijstelling van deze soorten al dan niet in strijd is met de gunstige staat van instandhouding van deze soorten. En dus of deze vrijstelling haaks staat op de actieve beschermingsplicht die provincies voor deze soorten hebben. Een aantal provincies ziet het dus als praktisch onmogelijk om deze soorten vrij te stellen. Dit zou in de toekomst nog procedures kunnen opleveren vanuit milieuorganisaties die de bescherming van een soort willen afdwingen. Of vanuit ondernemingen die de bestrijding van een soort willen afdwingen.

3. Conclusie en aanbevelingen

Het doel van dit onderzoek is om antwoord te geven op de hieronder cursief weergegeven onderzoeksvraag. In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op deze vraag op basis van de resultaten en analyse in het vorige hoofdstuk. Ook worden er aanbevelingen gedaan om implementatie van de Wet natuurbescherming nog een stap verder te helpen. Hierbij worden ook al enkele lessen uit de implementatie van de Wet natuurbescherming met het oog op de Omgevingswet getrokken.

3.1. Conclusie: De basis ligt klaar

Tot welke verschillen tussen provincies op het gebied van ontheffingen en vrijstellingen leidt de wettelijke verankering van decentralisatie van natuurbeleid en welke consequenties heeft dit?

Eenvoudig gesteld zullen er tussen provincies verschillen ontstaan ten aanzien van ten minste de volgende onderdelen:

- Welke soorten vrijgesteld zijn en op grond van welk belang dit gebeurt;
- De geformuleerde ambities van provincies ten aanzien van de invulling van het natuurbeleid;
- De juridische interpretatie van een enkel onderdeel van de Wet natuurbescherming;
- Het kennisniveau van en over de wet bij provincie, omgevingsdienst en gemeente.

Provincies zijn zoekende, maar hebben de ambitie om de nieuwe verantwoordelijkheden vanuit de Wet natuurbescherming op te pakken. In het Bestuursakkoord (VNG, IPO, UvW en het Rijk, 2011) en het Natuurpact (Dijkzwa, Natuurpact ontwikkeling en beheer van natuur in Nederland, 2013) is veel beleid definitief in provinciale regelgeving vastgelegd. De verordeningen liggen klaar. Provinciale natuurvisies hebben vorm gekregen in Utrecht, Noord-Holland, Noord-Brabant en binnenkort ook in Limburg. Vanwege de beperkte tijd, en met de ophanden zijnde Omgevingswet in het achterhoofd, zal in de andere provincies het opstellen van een natuurvisie geïntegreerd worden opgepakt in de omgevingsvisie. Het valt op dat provincies in de verordening en visie veel bestaande initiatieven voortzetten of mogelijk willen houden. De grootste prioriteit hierbij is om de provincie niet *op slot* te zetten en ruimte te geven aan bestaande en toekomstige activiteiten van burgers, ondernemers, boeren en natuurbeschermers. Dit is in lijn met de Rijksnatuurvisie. Daarnaast liggen de conclusies van dit onderzoek in lijn met de lerende evaluatie die PBL heeft uitgevoerd van het Natuurpact 2013. Deze evaluatie verschijnt naar verwachting in het begin van 2017.

Wat betreft de soortenbescherming is er diversiteit tussen provincies ontstaan. Er zijn duidelijke verschillen tussen de provinciale verordeningen wat betreft de verleende vrijstellingen. Geen twee provincies hebben dezelfde keuzes gemaakt. In grote lijnen geeft het merendeel van de provincies vrijstellingen voor het vangen en/of doden voor schadebestrijding van bijvoorbeeld ganzen. Een vrijwel even groot aantal geeft een vrijstelling voor het vangen ter bescherming van flora- en fauna, ter bescherming van weidevogels of het helpen van overstekende kikkers en padden. Voor de nationale soorten is de verscheidenheid tussen provincies nog een stuk groter omdat het beschermingsregime hier niet gebaseerd is op Europese wetgeving. Vrijstelling op andere belangen zijn een stuk minder vaak gegeven maar worden in vrijwel alle gevallen wel in een of meer provincies gemaakt. Tijdens dit onderzoek is daarbij een enkel voorbeeld naar voren gekomen van schijnbaar tegenstrijdig beleid.

Ook blijkt dat provincies onderling niet altijd dezelfde juridische interpretatie hebben van onderdelen van de Wet natuurbescherming. Denk hierbij aan de deels ecologische kwestie of

marterachtigen überhaupt vrijgesteld mogen worden op grond van deze wet. Expliciet wordt door provincies aangegeven dat tijdsdruk een bepalende factor was.

Provincies hebben in dit proces voornamelijk gesproken met de directbetrokkenen aan de bestuurlijke en ambtelijke tafel. De kennis over en van de nieuwe wet bleek bij gemeenten, omgevingsdiensten en provincies nog niet altijd voldoende aanwezig. Hier ligt dus een taak voor provincies en gemeenten wat betreft het informeren van degenen die met de wet en de provinciale regelgeving in de praktijk te maken krijgen. Dit geldt zowel binnen provincies, omgevingsdiensten en gemeenten als extern naar burgers en bedrijven.

Provincies, omgevingsdiensten en gemeenten zouden van elkaar blijvend kunnen leren in de vorm van leernetwerken. De grote hoeveelheid kennis die in provincies is opgedaan, is waardevol voor het welslagen van de Wet natuurbescherming. Door gebruik te maken van bestaande platforms bij Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Interprovinciaal Overleg en andere netwerken kan deze uitwisseling van kennis en ervaring optimaal worden benut. Dit is bijvoorbeeld al het geval in Gelderland.

In provincies, waar een medewerker langer (meer dan zeven jaar) werkzaam is op dit onderwerp, de implementatie coördineerde, zijn natuurvisies vastgesteld. Daaruit valt af te leiden dat het hebben van inhoudelijke ervaring, en het op deze positie opgebouwde netwerk binnen de provincie, een merkbaar waardevolle toevoeging is wanneer je een dergelijk proces wilt uitvoeren. Daaruit kan geleerd worden dat bij voorkeur inhoudelijk ervaren medewerkers met een goed netwerk dit soort processen coördineren.

3.2. Aanbevelingen: Toch ook werk aan de winkel

In alle windstreken van Nederland is hard gewerkt aan de implementatie van de Wet natuurbescherming. Daarbij is al veel gebeurd en ligt er in elke provincie een verordening en een beleidsregel vast. Toch moet er nog veel werk worden verzet, voordat de wet als volledig geïmplementeerd beschouwd kan worden. Op basis van de uitkomsten van dit onderzoek worden daarom een aantal aanbevelingen gedaan om de knelpunten die naar voren zijn gekomen aan te pakken en waar mogelijk op te lossen.

3.2.1. Communiceer de verschillen

Vanwege de verschillen tussen de verordeningen zijn zelfs vóór het moment van inwerkingtreding de eerste signalen al binnengekomen van tegenstrijdige situaties. Het is verstandig om hier actief mee om te gaan. De provincies die dit betreft kunnen dit het beste gezamenlijk communiceren aan burgers en ondernemers over wat van hen wordt verwacht. Hiervoor kan op basis van de tabellen in bijlagen 4, 5 en 6 opgezocht worden waar op de provinciegrens mogelijk een verschil in vrijstellingen is. En of dit rond de provinciegrenzen eventueel onduidelijkheid of problemen kan veroorzaken. Op basis daarvan kan er op de grenzen van deze provincies gericht gecommuniceerd worden over deze situatie en kan deze gelijk toegelicht worden. Voor de toekomst zou het verstandig zijn als provincies hun beleid op elkaar afstemmen alsook de manier waarop ze dit beleid communiceren. Waarbij het voor provincies goed mogelijk blijft om zelf hun beleid te bepalen.

3.2.2. Leernetwerken

Met de decentralisatie is het mogelijk geworden dat provincies binnen hetzelfde kader verschillend invulling geven aan de wet. Tijdens dit onderzoek is op verschillende momenten gebleken dat niet iedereen dezelfde lezing van de wet aanhoudt. Dit kan tot onduidelijkheid leiden voor burgers en ondernemers, ook al hebben provincies hetzelfde wettelijk kader. Dit type verschil is ongewenst, ook vanwege eventuele procedures. Het zou daarom voor de eenduidigheid en duidelijkheid naar de maatschappij toe goed zijn wanneer provincies gezamenlijk proberen één lijn te trekken ten aanzien van de interpretatie van de wet. Daarbij

kan het helpen om leernetwerken te organiseren waarbij kennis en ervaringen worden gedeeld.

Nu de provincies op verschillende wijzen verordeningen hebben opgesteld en op het punt staan bevoegd gezag te worden voor grote delen van het natuurbeleid in Nederland is het goed om deze kennis blijvend uit te wisselen in bijvoorbeeld leernetwerken tussen provincies en gemeenten. Niet alleen tussen provincies, maar ook tussen omgevingsdiensten en gemeenten. Op veel plekken wordt bijvoorbeeld nagedacht over soortenmanagementplannen maar op een aantal plaatsen is hier al in meer of mindere mate ervaring mee opgedaan (Tilburg, Rheden, Amersfoort, Flevoland). In Utrecht, Overijssel, Gelderland en Noord-Brabant is men druk met het organiseren van regiobijeenkomsten. Flevoland en Utrecht hebben als enige gekozen voor een vrijstelling op grond van de voorkoming of bestrijding van onnodig lijden of gebrekkige dieren. Zo zijn er nog meer dossiers waar, op een of meer plaatsen, kennis en ervaring is opgedaan. Vooruitkijkend naar de implementatie van de Omgevingswet, die op veel plekken al gestart is, zou het waardevol zijn deze netwerken in stand te houden en verder te ontwikkelen. Voor gemeenten en provincies ligt hier een taak dit zelf op te pakken. Voor het Rijk is het belangrijk dit te blijven aanmoedigen.

3.2.3. Bijspijkeren kennisniveau

De provincies, het Rijk en de gemeenten hebben eerder geconcludeerd dat er gewerkt moet worden aan meer kennis over dit onderwerp. Tijdens de regiobijeenkomsten van het Ministerie van Economische Zaken was dit weer een van de belangrijkste conclusies. Tijdens de interviews is dit meermaals onderstreept. Het kennisniveau van gemeenten, omgevingsdiensten en provincies is nog een aandachtspunt. Dit ligt mogelijk ook in het verlengde van het bovenstaande punt over de juridische interpretatieverschillen. Enkele voorbeelden van wat er op dit vlak al gebeurt:

- Handreikingen van gemeenten worden uitgewisseld;
- Het Ministerie van Economische Zaken heeft onderzoek laten doen naar inspirerende voorbeelden voor actieve natuurbescherming;
- Vier keer een regiobijeenkomst georganiseerd door het Ministerie van Economische Zaken in samenwerking met de provincies en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten waarbij is geïnvesteerd in de ontwikkeling van netwerken tussen provincies en gemeenten, zodat ze elkaar bij de uitvoering van de wet beter weten te vinden, kennis met elkaar kunnen delen en daar waar nodig afstemmen;
- Provinciale regiobijeenkomsten worden georganiseerd voor kennisdeling en het opbouwen van kennisnetwerken;
- Meermaals een zogenoemde stagedag georganiseerd waarbij provincies een kijkje in de keuken bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland kregen;
- Er is door het Ministerie Economische Zaken een brochure “Soortenbescherming bij ruimtelijke ingrepen” ontwikkeld en een informatieve website (Ministerie van Economische Zaken, VNG, 2016);
- Een tweetal tools voor gemeentelijke uitvoerders ontwikkeld: “De Routeplanner beschermde natuur binnen de omgevingsvergunning” en de “Effectenindicator soorten”, waardoor de uitvoering van de wet eenvoudiger wordt;
- Een aantal verdiepingscursussen georganiseerd door het ministerie in samenwerking met Alterra over de Wet natuurbescherming voor medewerkers van provincies en Omgevingsdiensten met de bedoeling dat de opgeleide ambtenaren hun kennis verder kunnen uitdragen binnen de provincies.

Het is nu aan provincies en gemeenten er zorg voor te dragen dat het kennisniveau op peil komt en blijft. Een van de mogelijkheden is het inkopen van verdiepingscursussen bij Alterra

voor medewerkers van provincies en omgevingsdiensten. Met als doel dat de opgeleide ambtenaren hun kennis verder uitdragen binnen de provincie.

3.2.4. Lessen voor de Omgevingswet

Met het oog op de aanstaande implementatie van de Omgevingswet zijn er een aantal lessen te trekken uit de implementatie van de Wet natuurbescherming.

- Het is verstandig een medewerker het proces te laten coördineren die inhoudelijk al een langere periode (meer dan zeven jaar) werkzaam is op het gehele onderwerp. Omdat uit de gesprekken, en het kleine aantal vastgestelde natuurvisies, blijkt dat hiertussen een correlatie bestaat.
- Een andere les is dat er op provinciaal en gemeentelijk niveau tijdig begonnen moet worden met de implementatie. Zeker bij de complexere Omgevingswet. Bij de Wet natuurbescherming is duidelijk zichtbaar dat provincies die hiermee eerder begonnen meer ruimte hadden in het proces en in staat waren meer te doen.
- Verder heeft het Rijk uiteindelijk veel gedaan om de implementatie bij de decentrale overheden te faciliteren. De op de vorige pagina staande opsomming is daarvan de onderbouwing. Voor de Omgevingswet zal, gezien de complexiteit en veelomvattendheid, ten minste evenveel gedaan moeten worden samen met gemeenten en provincies voor een goede implementatie.

4. Reflectie

De inhoud van de voorgaande hoofdstukken is gebaseerd op de gegevens die tijdens het onderzoek zijn verzameld. Wat betreft de uitvoering van dit onderzoek kunnen er een aantal kritische punten genoemd worden.

Met dit onderzoek is meer inzicht verkregen in de keuzes die gemaakt zijn door provincies bij de implementatie van de Wet natuurbescherming. In de conclusie en aanbevelingen worden ook mogelijkheden genoemd op welke manier provincies met elkaar rekening kunnen houden. Met als aanvulling daarop hoe dit gecommuniceerd kan worden. Het onderzoek voldoet op die manier aan de geformuleerde doelstelling.

Allereerst is er met alle provincies één keer gesproken. In het onderzoek zelf is ook al aangegeven dat niet alle onderwerpen die in dit onderzoek naar voren komen bij elke provincie ter sprake zijn gekomen. Na deze constatering zou het een verdieping van dit onderzoek kunnen zijn om nog een keer langs te gaan bij de provincies om vervolgens door te vragen op de eerder niet behandelde onderwerpen. Op die manier zou dan een vollediger beeld geschapen kunnen worden van wat er in de verschillende provincies gebeurt op dit vlak. Ook zou er gericht naar voorbeelden gevraagd kunnen worden om trends en ontwikkelingen beeldend te maken.

Dit onderzoek houdt ook op bij de constatering dat er grote gebieden zijn waarbij naast elkaar liggende provincies gekozen hebben voor andere vrijstellingen. Waarbij aandacht moet zijn voor de vraag of dit verschil reden is om hier wat aan te doen, of dat er niets gedaan hoeft te worden. Het zou waardevol zijn inzichtelijk te maken waar deze grens ligt en om welke soorten dit gaat. Op die manier zou concreter worden waar de hiervoor gegeven aanbeveling de verschillen te communiceren van toepassing is.

Bij dit onderzoek is gekozen om de provincies zelf te spreken. Met hen is gesproken over zowel het proces als de uitkomsten daarvan. Voor een groot deel betreft dit de feitelijke gang van zaken. Maar een deel van de gemaakte opmerkingen tijdens de interviews zijn interpretaties of meningen van de geïnterviewden. Het zou waardevol zijn voor het inzicht en een volledig beeld ook andere partijen te spreken. Naast de provincie zijn immers veel stakeholders actief op dit thema. Denk hierbij aan Rijkswaterstaat, Natuurmonumenten, Federatie Particulier Grondbezit, ondernemers of de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging. De interpretaties of meningen van deze partijen zouden, temeer daar zij in meer provincies actief zijn, nuttig zijn om af te zetten tegen die van de provincies.

Ten slotte is dit onderzoek gehouden op het moment dat de voorbereidingen (vrijwel) afgerond waren. De wet is op dit moment nog niet inwerking getreden. Het zou waardevol zijn om als toevoeging op dit onderzoek over een jaar opnieuw een vergelijkbaar onderzoek te doen en daarin praktijkervaringen mee te nemen.

5. Bibliografie

- Baarda, B. (2009). *Dit is onderzoek!* Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Broekmeyer, M., & Sanders, M. (2014, September). *Kunnen gemeenten de nieuwe taak uit de Wet natuurbescherming aan?* Opgehaald van Platform Natuur in de Gemeente: <http://www.natuurindegemeente.nl/magazine/artikelen/september-2015/wat-staat-gemeenten-te-wachten-na-de-inwerkingtreding-van-de-nieuwe-wet-natuurbescherming/>
- Dijksma, S. (2013, september 18). *Natuurpact ontwikkeling en beheer van natuur in Nederland*. Den Haag, Zuid Holland, Nederland.
- Dijksma, S. (2014, december 11). *Overzicht onderdelen van het bestuursakkoord natuur en het natuurpact die in het wetsvoorstel zijn opgenomen*. Den Haag, Zuid Holland, Nederland.
- Drahmann, A. (2016, November 16). *Soortenbescherming onder de Wet natuurbescherming: beschermingsregime voor habitatsoorten*. Opgehaald van Stibbe: <https://www.stibbe.com/en/news/2016/november/soortenbescherming-onder-de-wet-natuurbescherming-beschermingsregime-voor-habitatsoorten>
- Interprovinciaal Overleg. (2015). *Natuur in de Provincie*. Den Haag: Opmeer bv.
- Ministerie van Economische Zaken. (2014, April 1). *Rijksnatuurvisie 2014*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/documenten/rapporten/2014/04/01/rijksnatuurvisie-2014>
- Ministerie van Economische Zaken, VNG. (2016, september 14). *Doe Mee*. Opgeroepen op oktober 13, 2016, van Aan de slag met de Natuurwet: <https://www.rijksoverheid.nl/doe-mee/lopende-projecten/aan-de-slag-met-de-natuurwet>
- Netwerk Groene Bureaus. (2016, December 6). *Aanmelding Bijeenkomst Wet natuurbescherming Gelderland, Overijssel en Utrecht 16 dec 2016*. Opgehaald van Netwerk Groene Bureaus: <http://www.netwerkgroenebureaus.nl/ontheffingverleningGOU>
- Omgevingswet , *Stb.* 2016, 156
- Onrust, F., & Boerema, L. (2016, Oktober 9). *De Wet natuurbescherming: soortenbescherming*. *Journaal Flora en Fauna*, 247-257. Opgeroepen op December 1, 2016, van ENVIR Advocaten: <http://www.envir-advocaten.com/nl/de-wet-natuurbescherming--soortenbescherming>
- Platform Natuur in de Gemeente. (2015, December 15). *Soortbescherming; hoe is dit nu geregeld binnen de Flora- en faunawet en wat gaat er wel of niet veranderen met de nieuwe Wet natuurbescherming?* Opgeroepen op December 1, 2016, van Platform Natuur in de Gemeente: <http://www.natuurindegemeente.nl/magazine/artikelen/december-2015/soortbescherming-hoe-is-dit-nu-geregeld-binnen-de-flora-en-faunawet-en-wat-gaat-er-wel-of-niet-veranderen-met-de-nieuwe-wet-natuurbescherming/>
- Platform Natuur in de Gemeente. (2015, December 15). *Tabel 1, Verschillen tussen de verbodsbepalingen in de huidige Flora- en faunawet en de nieuwe Wet natuurbescherming (soorten Vogelrichtlijn, soorten Habitatrichtlijn en andere*

soorten). Opgeroepen op November 16, 2016, van Platform Natuur in de Gemeente:
<http://www.natuurindegemeente.nl/magazine/wp-content/uploads/2015/11/Tabel-1.-Verschillen-tussen-de-verbodsbepalingen-in-de-huidige-Flora-en-faunawet-en-de-nieuwe-Wet-natuurbescherming..jpg>

Regeling natuurbescherming, *Kamerstukken II*, 2016, 55791

Regelink Ecologie & Landschap. (2016, December 2). *Beschermde soorten Wet natuurbescherming*. Opgehaald van Regelink Ecologie & Landschap:
<http://www.regelink.net/kenniscentrum/beschermde-soorten-wet-natuurbescherming/>

VNG, IPO, UvW en het Rijk. (2011, april 21). Bestuursakkoord 2011-2015. Den Haag, Zuid Holland, Nederland.

Wet natuurbescherming, *Stb*. 2016, 34

Wetsvoorstel natuurbescherming, *Kamerstukken II*, 2012, 33348, 5

Foto's

Pagina 7, hoofdstuk 1. Inleiding, geraadpleegd op 20-12-2016:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c5/Bergvennen_Dinkelland_C.jpg

Pagina 12, hoofdstuk 2. Resultaten en analyse, geraadpleegd op 20-12-2016:

<http://www.groenpartner-avereest.nl/wp-content/uploads/knuppels-van-kastanjehout.jpg>

Pagina 21, hoofdstuk 3. Conclusies en aanbevelingen, geraadpleegd op 20-12-2016:

<https://www.zeewolde-actueel.nl/CMSDATA/Afbeeldingen/632941Lezing-over-Natuurontwikkeling-.jpg>

Pagina 29, bijlagen, geraadpleegd op 20-12-2016: <http://www.albrandswaardinactie.nl/wp-content/uploads/2015/02/Tureluur-foto-Karsten-Reiniers-ARK-Natuurontwikkeling.jpg>

Bijlagen

Bijlage 1. Werkwijze verwerken interviews

In deze bijlage wordt verteld welke aanpak bij interviews is toegepast. Het is een bewuste keuze geweest stil te staan bij de studie en werkervaring van de geïnterviewde vanuit verwachting dat zijn achtergrond invloed heeft op wat in het gesprek wordt besproken. De overige onderdelen zijn daarna in hoofdlijnen in elk gesprek teruggekomen in de genoemde volgorde. Daarbij gebeurde het geregeld dat vanwege het moment dat onderwerpen tijdens het gesprek naar voren kwamen de geplande volgorde tijdelijk werd losgelaten. De interviews verliepen in gespreksvorm waarbij geen strakke vragenlijst is afgelopen en juist wel werd doorgevraagd op wat er werd verteld.

Bij elk interview zijn aantekeningen gemaakt voor de analyse. Hiervan is elke keer binnen vijf werkdagen een gespreksverslag gemaakt. Dit gespreksverslag is ter controle en bevestiging naar de geïnterviewde gestuurd. Deze hebben elk een tot twee weken de tijd gehad om dit gespreksverslag te corrigeren op onvolkomenheden of onwaarheden. Op deze manier is getracht te voorkomen dat deze in dit onderzoek terecht kwamen. Dit is ook voorafgaand aan elk interview expliciet benoemd. De keuze om dit te doen is mede ingegeven door het feit dat de interviews zijn afgenomen door één interviewer die gelijktijdig aantekeningen maakte. Daarbij gaf het achteraf corrigeren de geïnterviewde de mogelijkheid zichzelf op een correcte manier uit te drukken. Alle geïnterviewden hebben gebruik gemaakt van de mogelijkheid om dit te doen. De gebruikte kwalitatieve onderzoeksmethode vereist dat deze transparant is (Baarda, 2009). Het rapport van de gespreksverslagen is niet bij dit onderzoek opgenomen vanwege de privacy van de geïnterviewden maar is wel bekend bij de opdrachtgever en hogeschool.

Voor de verwerking van de gespreksverslagen was, vanwege de gekozen methode, vooraf geen format beschikbaar om de gegevens te presenteren. Op basis van de uitkomsten van de gesprekken bleek dat er twee hoofdcategorieën waren om de gegevens in te ordenen. De eerste waren allen inhoudelijk over de Wet natuurbescherming. De tweede waren allen procesmatig over met wie en hoe de wet per provincie is geïmplementeerd. Van deze twee hoofdcategorieën zijn tabellen samengesteld waarin een verdere onderverdeling is gemaakt op basis van de resultaten. Voor de inhoudelijke categorie waren dit de onderwerpen *Natuurvisie & actieve bescherming*, *Soortenbescherming* en *Schade & beheer*. Voor de procesmatige categorieën waren dit *Proces provincie*, *Maatschappelijk draagvlak* en *Opmerkingen over proces*. De definitie van deze categorieën wordt toegelicht in hoofdstuk 2.2. Resultaten en analyse interviews.

Vervolgens zijn de gespreksverslagen afgedrukt en is er bij elk gespreksverslag gemarkeerd onder welke categorie een stuk tekst valt. Dit is vanwege twee redenen gebeurd. Allereerst om op deze manier gestructureerd en transparant te werken. Daarbij wordt op deze manier ook inzichtelijk of en welke delen van de verslagen gebruikt worden. Om de gespreksverslagen consequent door te lopen zijn alle verslagen eerst allen beoordeeld op welke onderdelen in de categorie *Soortenbescherming* vallen. Dezelfde methodiek is toegepast voor de andere categorieën in de volgorde *Natuurvisie & actieve bescherming*, *Schade & beheer*, *Maatschappelijk draagvlak*, *Proces provincie* en *Opmerkingen over het proces*. Deze volgorde is aangehouden omdat het onderzoek zich focust op soortenbescherming. De volgorde van deze analyse sluit daarbij aan op volgorde van relevantie van deze categorieën op het eerste thema. Bij het voor het eerst opstellen van de tabellen zijn de letterlijke teksten uit de gespreksverslagen gebruikt. Ter controle op de gemaakte ordening zijn de geordende resultaten op basis van peer review besproken en gecontroleerd. Hierbij bleek dat het noodzakelijk was de letterlijke teksten aan te passen zodat deze op zichzelf duidelijk waren. Ook zijn de gebruikte begrippen geharmoniseerd.

Bijlage 2. Gebruikte provinciale verordeningen

Provincie	Naam verordening	Geraadpleegd
Drenthe	16e wijzigingstranche Provinciale Omgevingsverordening Drenthe (implementatie Wet natuurbescherming)	29-nov-16
Friesland	Verordening Wet natuurbescherming Fryslân 2016	12-okt-16
Flevoland	Verordening uitvoering Wet natuurbescherming Flevoland 2016	2-nov-16
Gelderland	Concept-Omgevingsverordening Gelderland (December)	2-nov-16
Groningen	Verordening natuurbescherming provincie Groningen	29-nov-16
Limburg	Ontwerp-Wijzigingsverordening Hoofdstuk 3 Natuur van de Omgevingsverordening Limburg 2014	24-okt-16
Noord-Brabant	Verordening natuurbescherming Noord-Brabant	3-nov-16
Noord-Holland	Verordening vrijstellingen soorten Noord-Holland	24-okt-16
Overijssel	Overijssel ontwerp wijziging omgevingsverordening hoofdstuk 7 natuur	19-okt-16
Utrecht	Verordening Natuur en landschap concept	10-okt-16
Zeeland	Verordening Wet natuurbescherming Zeeland 2017	9-nov-16
Zuid-Holland	Verordening uitvoering Wet natuurbescherming Zuid-Holland	29-nov-16

Bijlage 3. Verboden Flora- en Faunawet vergeleken met Wet natuurbescherming

Verboden uit Flora- en Faunawet	Verboden Wet natuurbescherming Vogelrichtlijn	Verboden Wet natuurbescherming Habitatrichtlijn , verdragen Bern & Bonn	Verboden Wet natuurbescherming andere soorten
Artikel 8	Artikel 3.1	Artikel 3.5, vijfde lid	Artikel 3.10, eerste lid
Het is verboden planten, behorende tot een beschermde inheemse plantensoort, te plukken, te verzamelen, af te snijden, uit te steken, te vernielen, te beschadigen, te onwortelen of op enigerlei andere wijze van hun groeiplaats te verwijderen.		Het is verboden planten van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel b, bij de Habitatrichtlijn of bijlage I bij het Verdrag van Bern, in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te onwortelen of te vernielen.	Onverminderd artikel 3.5, eerste, vierde en vijfde lid, is het verboden: c. vaatplanten van de soorten, genoemd in de bijlage, onderdeel B, bij deze wet, in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te onwortelen of te vernielen.
Artikel 9	Artikel 3.1, eerste lid	Artikel 3.5, eerste lid	Artikel 3.10, eerste lid
Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.	Het is verboden opzettelijk van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn te doden of te vangen.	Het is verboden in het wild levende dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, bijlage II bij het Verdrag van Bern of bijlage I bij het Verdrag van Bonn, in hun natuurlijk verspreidingsgebied opzettelijk te doden of te vangen.	Onverminderd artikel 3.5, eerste, vierde en vijfde lid, is het verboden: a. in het wild levende zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen en kevers van de soorten, genoemd in de bijlage, onderdeel A, bij deze wet, opzettelijk te doden of te vangen.
Artikel 10	Artikel 3.1, vierde lid	Artikel 3.5, tweede lid	
Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, opzettelijk te verontrusten.	Het is verboden vogels als bedoeld in het eerste lid opzettelijk te storen. (Het verbod, bedoeld in het vierde lid, is niet van toepassing indien de storing niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de desbetreffende vogelsoort.)	Het is verboden dieren als bedoeld in het eerste lid opzettelijk te verstoren.	
Artikel 11	Artikel 3.1, tweede lid	Artikel 3.1, vierde lid	Artikel 3.10, eerste lid
Het is verboden nesten, hollen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.	Het is verboden opzettelijk nesten, rustplaatsen en eieren van vogels als bedoeld in het eerste lid te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen.	Het is verboden de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren als bedoeld in het eerste lid te beschadigen of te vernielen.	Onverminderd artikel 3.5, eerste, vierde en vijfde lid, is het verboden: b. de vaste voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren als bedoeld in onderdeel a opzettelijk te beschadigen of te vernielen.
Artikel 12	Artikel 3.1, derde lid	Artikel 3.1, derde lid	
Het is verboden eieren van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te zoeken, te rapen, uit het nest te nemen, te beschadigen of te vernielen.	Het is verboden eieren van vogels als bedoeld in het eerste lid te rapen en deze onder zich te hebben.	Het is verboden eieren van dieren als bedoeld in het eerste lid in de natuur opzettelijk te vernielen of te rapen.	

Bijlage 4. Verboden in de Wnb volgend uit de vogelrichtlijn waarvan vrijstelling verleend wordt en de belangen op grond waarvan vrijstelling verleend wordt

		Verbod uit artikel 3.1 Wnb	Verbod uit artikel 3.1 Wnb	Verbod uit artikel 3.1 Wnb	Verbod uit artikel 3.1 Wnb	Verbod uit artikel 3.2 Wnb
	Verboden in de Wnb waarvan vrijstelling verleend wordt en de belangen op grond waarvan vrijstelling verleend wordt	1°. Het is verboden opzettelijk van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn te doden of te vangen.	2°. Het is verboden opzettelijk nesten, rustplaatsen en eieren van vogels als bedoeld in het eerste lid te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen.	3°. Het is verboden eieren van vogels als bedoeld in het eerste lid te rapen en deze onder zich te hebben.	4°. Het is verboden vogels als bedoeld in het eerste lid opzettelijk te storen.	6°. Het is verboden, anders dan voor verkoop, vogels, delen of producten als bedoeld in het eerste lid, onder zich te hebben of te vervoeren, tenzij deze vogels, delen of producten aantoonbaar overeenkomstig het bepaalde bij of krachtens deze wet zijn gedood of gevangen, onderscheidenlijk verkregen.
Belang uit artikel 3.3 Wnb	1°. in het belang van de volksgezondheid of de openbare veiligheid;	NB, ZH	FR, NB, NH, ZH	NB	NB	FR
Belang uit artikel 3.3 Wnb	2°. in het belang van de veiligheid van het luchtverkeer;	ZH	ZH			
Belang uit artikel 3.3 Wnb	3°. ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren;	FL, FR, GD, NB, NH, OV, UT, ZH, ZL	FL, FR, NB, NH, UT, ZH	FR, NH, UT	DR, FL, FR, GD, GR, NB, OV, UT, ZL	
Belang uit artikel 3.3 Wnb	4°. ter bescherming van flora of fauna;	FL, LB, NB, ZH	DR, GR, FL, FR, LB, NB, UT	UT, DR, GR, FR, LB, FL, NB, ZL	UT, DR, GR, FR, FL, NB, ZL	
Belang uit artikel 3.3 Wnb	5°. voor onderzoek of onderwijs, het uitzetten of herinvoeren van soorten, of voor de daarmee samenhangende teelt, of					NB, UT
Belang uit artikel 3.3 Wnb	6°. om het vangen, het onder zich hebben of elke andere wijze van verstandig gebruik van bepaalde vogels in kleine hoeveelheden selectief en onder strikt gecontroleerde omstandigheden toe te staan;					

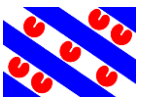
Bijlage 5. Verboden in de Wnb volgend uit de habitatrichtlijn & de verdragen van Bern & Bonn waarvan vrijstelling verleend wordt en de belangen op grond waarvan vrijstelling verleend wordt

		Verbod uit artikel 3.5 Wnb	Verbod uit artikel 3.5 Wnb	Verbod uit artikel 3.5 Wnb	Verbod uit artikel 3.5 Wnb	Verbod uit artikel 3.5 Wnb	Verbod uit artikel 3.6 Wnb
	Verboden in de Wnb volgend uit de habitatrichtlijn & de verdragen van Bern & Bonn waarvan vrijstelling verleend wordt en de belangen op grond waarvan vrijstelling verleend wordt	1°. Het is verboden in het wild levende dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, bijlage II bij het Verdrag van Bern of bijlage I bij het Verdrag van Bonn, in hun natuurlijk verspreidingsgebied opzettelijk te doden of te vangen.	2°. Het is verboden dieren als bedoeld in het eerste lid opzettelijk te verstoren.	3°. Het is verboden eieren van dieren als bedoeld in het eerste lid in de natuur opzettelijk te vernielen of te rapen.	4°. Het is verboden de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren als bedoeld in het eerste lid te beschadigen of te vernielen.	5°. Het is verboden planten van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel b, bij de Habitatrichtlijn of bijlage I bij het Verdrag van Bern, in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te ontwortelen of te vernielen.	2°. Het is verboden, anders dan voor verkoop, dieren of planten als bedoeld in het eerste lid onder zich te hebben of te vervoeren.
Belang uit artikel 3.8 Wnb	1°. in het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna, of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats;	DR, FL, GD, FL, LB, NB, UT, ZL, ZH	DR, FL, FR, GD, GR, UT, ZL, ZH	DR, FR, GR, ZL	DR, FR, GR, ZL		GB, LB, NB, UT, ZL
Belang uit artikel 3.8 Wnb	2°. ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom;	FL, FR, NH, ZH	FL, FR, NH, UT, ZL, ZH	FL, FR, NH	FL, FR, NH		
Belang uit artikel 3.8 Wnb	3°. in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten;	ZH	ZH	ZH			
Belang uit artikel 3.8 Wnb	4°. voor onderzoek en onderwijs, populatie of herintroductie van deze soorten, of voor de daartoe benodigde kweek, met inbegrip van de kunstmatige vermeerdering van planten, of	UT					NB, UT
Belang uit artikel 3.8 Wnb	5°. om het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, bij de ontheffing of vrijstelling vastgesteld aantal van bepaalde dieren van de aangewezen soort te vangen of						

Bijlage 6. Verboden in de Wnb voor de nationaal beschermde soorten waarvan vrijstelling verleend wordt en de belangen op grond waarvan vrijstelling verleend wordt

		Verbod uit artikel 3.10 Wnb	Verbod uit artikel 3.10 Wnb	Verbod uit artikel 3.10 Wnb	Mogelijkheid uit artikel 3.16 Wnb
	Verboden & belangen in de Wnb volgens uit de nationaal beschermde soorten op basis waarvan provincies vrijstellingen verleend hebben.	1. Onverminderd artikel 3.5, eerste, vierde en vijfde lid, is het verboden: a. in het wild levende zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen en kevers van de soorten, genoemd in de bijlage, onderdeel A, bij deze wet, opzettelijk te doden of te vangen;	1. Onverminderd artikel 3.5, eerste, vierde en vijfde lid, is het verboden: b. de vaste voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren als bedoeld in onderdeel a opzettelijk te beschadigen of te vernielen, of	1. Onverminderd artikel 3.5, eerste, vierde en vijfde lid, is het verboden: c. vaatplanten van de soorten, genoemd in de bijlage, onderdeel B, bij deze wet, in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te ontwortelen of te vernielen.	In zoverre in afwijking van de artikelen 3.3, tweede lid, 3.8, tweede lid, en 3.10, tweede lid, in samenhang met artikel 3.8, tweede lid, kan Onze Minister een vrijstelling van verboden als bedoeld in de artikelen 3.1, 3.2, tweede lid, 3.5, 3.6, tweede lid, en 3.10, eerste lid, verlenen voor de bestrijding van overlast binnen de bebouwde kom door gemeenten van vogels en dieren als bedoeld in het eerste lid. ;
Belang uit artikel 3.10 Wnb	2 a. in het kader van de ruimtelijke inrichting of ontwikkeling van gebieden, daaronder begrepen het daarop volgende gebruik van het ingerichte of ontwikkelde gebied;	DR, FL, FR, GD, GR, LB, NB, NH, OV, UT, ZL, ZH	DR, FL, FR, GD, GR, LB, NB, NH, OV, UT, ZL, ZH	DR, FL, FR, GR, UT	
Belang uit artikel 3.10 Wnb	2 b. ter voorkoming van schade of overlast, met inbegrip van schade aan sportvelden, schietterreinen, industrieterreinen, kazernes, of begraafplaatsen;	UT, ZH	FL, UT, ZH		FR, LB
Belang uit artikel 3.10 Wnb	2 c. ter beperking van de omvang van de populatie van dieren, in verband met door deze dieren ter plaatse en in het omringende gebied veelvuldig veroorzaakte schade of in verband met de maximale draagkracht van het gebied waarin de dieren zich bevinden;				
Belang uit artikel 3.10 Wnb	2 d. ter voorkoming of bestrijding van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren;	FL, UT	FL, UT	FL, UT	
Belang uit artikel 3.10 Wnb	2 e. in het kader van bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of bosbouw;	DR, FL, FR, GD, GR, LB, NB, UT, ZL	DR, FL, FR, GD, GR, LB, NB, UT	DR, FL, FR, GR, LB, UT	
Belang uit artikel 3.10 Wnb	2 f. in het kader van bestendig beheer of onderhoud aan vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, vliegvelden, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;	DR, FL, FR, GD, GR, LB, NB, NH, OV, UT, ZL, ZH	DR, FL, FR, GD, GR, LB, NB, NH, OV, UT, ZH	DR, FL, FR, GR, UT	
Belang uit artikel 3.10 Wnb	2 g. in het kader van bestendig beheer of onderhoud van de landschappelijke kwaliteiten van een bepaald gebied, of	DR, FL, FR, GD, LB, NB, UT, ZL	DR, FL, FR, GD, LB, NB, UT	DR, FL, FR, UT	
Belang uit artikel 3.10 Wnb	2 h. in het algemeen belang.				
Belang uit artikel 3.8 Wnb	1°. in het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna, of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats;	DR, FL, FR, GD, NB, OV, UT, ZL	DR, GD, OV, ZL		
Belang uit artikel 3.8 Wnb	2°. ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom;	FR, GD, NB, NH, ZH	FL, FR, GD, NB, ZH		
Belang uit artikel 3.8 Wnb	3°. in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten;	NB, ZH	NB, ZH		
Belang uit artikel 3.8 Wnb	4°. voor onderzoek en onderwijs, populatie of herintroductie van deze soorten, of voor de daartoe benodigde kweek, met inbegrip van de kunstmatige vermeerdering van planten, of	DR, FL, FR, GD, NB, ZL, ZH	DR, GD, ZH		
Belang uit artikel 3.8 Wnb	5°. om het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, bij de ontheffing of vrijstelling vastgesteld aantal van bepaalde dieren van de aangewezen soort te vangen of				

Bijlage 7. Uitwerkingen gespreksverslagen hoofdcategorie proces

Proces	Proces Provincie	Maatschappelijk Draagvlak	Opmerkingen over Proces
<i>Definitie</i>	<i>Opmerkingen over het proces van en binnen de provincie</i>	<i>Opmerkingen over hoe de provincie draagvlak voor haar keuzes gezocht heeft.</i>	<i>Opmerkingen over zichzelf, andere betrokken partijen of de Wnb.</i>
Groningen	Er is gewerkt aan de implementatie van de Wnb met een kernteam van vier mensen. Vooral vanwege tijdsdruk is beleidsarm geïmplementeerd	Er is een overlegronde georganiseerd met de betrokken partijen. Op basis hiervan zijn de verordeningen en beleidsregels opgesteld. Vervolgens zijn deze ter inzage gelegd	Het laat vastgestelde besluit en de laat vastgestelde regeling maakte het proces lastig in te richten voor de provincie omdat dit nog voor onduidelijkheid zorgt wat de provincie mag regelen en wat er nog door het rijk geregeld wordt.
	Vervolgens zijn deze ter inzage gelegd. Dit geeft legitimiteit aan deze regels. De input die je hierdoor op deze regels krijgt is erg waardevol	Zijn elf zienswijzen binnengekomen, dit leverde ongeveer twintig kleine wijzigingen op in de verordening en de visie, waarvan ongeveer vijf van enig belang.	Er was een goede balans tussen overleggen (intern binnen de provincie en met externe partijen) en aan de slag gaan. "Als het proces geen momentum krijgt wordt het een sneeuwbal van problemen".
	De visie, verordening en reactie op de zienswijzen liggen 14 december voor vaststelling bij PS.	Draagvlak voor de verordening, betrokkenheid van de partijen die te maken krijgen met de (gevolgen van) verordening	De tijd die er was om dit te doen was beperkt maar uiteindelijk was het te doen.
		De ter inzage legging heeft de visie en de beleidsregels en verordening verder aangescherpt. Dit beviel erg goed	
Friesland	Allereerst is er een projectgroep van vier mensen gevormd rond december 2015. Verkenning wat er aanvullend nog geregeld moet worden.	PCLG is vanaf het begin af aan betrokken bij de totstandkoming van het Friesche beleid.	Het is een erg complexe wet, zeker als deze versnipperd opgenomen zal zijn in de Wnb, om uit te leggen aan de leden van PS of anderen die ermee aan de slag moeten.
	Tot april/mei is er gewacht op de (conceptversies) van de uitvoeringsregelgeving vanuit het Rijk alvorens gestart is met het opstellen van de verordening	In juni 2016 is het concept breed rondgestuurd aan de maatschappelijke partners. 23 juni is er een presentatie gehouden voor hen met 150 aanwezigen om toe te lichten wat de provincie van plan was en met hen hier het gesprek over aan te gaan.	
	Begin september zijn de stukken aan GS aangeleverd om ter concept vast te stellen zodat de stukken ter besluitvorming naar PS konden.	Er is geen formele ter inzage legging geweest (vanwege tijdsdruk), wel een informele ronde geweest waarin partijen 2 weken de tijd hadden om hun punten aan te leveren. Dit heeft van 26 partijen totaal 200 punten opgeleverd die zijn beantwoord en meegewogen in het uiteindelijke document.	
	Maart 2016 besloten PS over de planning omtrent de nog vast te stellen Omgevingsvisie. Het integrale besluit staat gepland in 2018. Deze besluitvorming betekende dat er op 1 jan. 2017 geen natuurvisie zou zijn. Derhalve is ervoor gekozen het geldende beleid te continueren.		
Drenthe	Halverwege 2015 start project implementatie, na zomer (september 2015) gestart. Kernteam van ongeveer 5 mensen. Zeer betrokken gedeputeerde. Ontbrekende kennis over soortenbescherming is in huis gehaald	Vooraf stakeholders gericht betrokken bij het proces. Bijeenkomsten georganiseerd. Individuele gesprekken gevoerd met: Jagers, Faunabeheer, Terreinbeheerders, Woningbouwcorporaties, Particuliere grondeigenaren, Groene bureaus Dierenwelzijnsorganisaties. Aannemers geprobeerd maar niet gelukt hen te spreken.	Proces goed gegaan, keuze voor beleidsarme implementatie heeft het mogelijk gemaakt.
	De verordening + aanverwanten komt 23 november 2016 in PS tijdens een excursie in het veld.	Er is geen zienswijzeprocedure georganiseerd vanwege tijdsdruk en dat de betrokkenheid van de relevante partijen vooraf zijn gesproken.	Tevreden vanwege het toevoegen van praktische middelen.

		Partijen die input gaven in de gesprekken vooraf hebben terugkoppeling gekregen op de input die ze hebben geleverd. Het ontwerp is ook gepresenteerd aan de betrokken partijen	Tevreden over het organiseren van gesprekken aan de voorkant bij ontheffingen.
		In mei 2016 gespreksronde gehad met geclusterde sectoren op basis van richtlijnen van het ontwerp-beleid (wat voor hen relevant was) te bespreken.	
Overijssel	Per september 2015 het kernteam samengesteld voor Overijssel voor de implementatie.	De concept-verordeningen en de beleidsregels zijn eind 2014 aan partners voorgelegd in de vorm van bestuurlijke overleggen & groene tafels (over bijvoorbeeld faunabeheer en soortenbescherming).	Voor de zomer signaal gegeven richting EZ dat toegevoegde waarde van regiobijeenkomst niet duidelijk is. Provincie heeft zelf een aantal bijeenkomsten georganiseerd en was bezig met de werksessies in september. Meedoen is alleen zinvol als er aansluiting is op hetgeen de provincie zelf in gang heeft gezet. Hierover openlijk richting EZ getwijfeld richting de betrokkenen die de regiobijeenkomsten organiseerden.
	Provincie heeft bewust en uitgebreid meegedacht over hoe de regiobijeenkomsten vanuit EZ vorm te geven; Veel vragen over hoe de samenwerking, met name met gemeenten, vorm te geven	Informatiebijeenkomsten voor gemeenten in het voorjaar, in september i.s.m. VNG Overijssel een aantal werksessies over rol van gemeente en rol van provincie onder de Wnb.	IPO koppelde weinig terug over of er nog voorlichtingsbijeenkomsten voor gemeenten plaats zouden vinden zodat provincie aan kon haken.
		Tijdens proces zowel formele ter inzagelegging als informele betrokkenheid bij totstandkoming beleid en verordening. Dit in kader van transparantie. Het past bij de bestuursstijl (van buiten naar binnen) van de provincie en sluit aan bij het gesloten provinciale coalitieakkoord.	Over de implementatiedatum is veel onduidelijkheid geweest wat het lastig maakte. Druk om alles tijdig gereed te krijgen terwijl in de wandelgangen klonk dat de datum mogelijk weer uitgesteld wordt. Bijvoorbeeld over de verplichte of niet verplichte aanhaking bij de WABO, wat veel impact zou hebben gehad op de betrokkenheid bij de totstandkoming van het beleid voor de gemeenten.
		Begin december 2015 zijn er factsheets verstrekt aan partners. Het bevat een beknopte weergave van wat er in de huidige wet staat en wat er veranderd onder de Wnb.	Mocht de Wnb eerder in werking treden dan zou ter inzage leggen een punt zijn geweest. Uitstellen heeft de mogelijkheid gegeven dingen af te pellen en meer diepgang aan de beleidskeuzes te geven en de verordening beter op te stellen.
		De regelgeving dient draagvlak voor natuur te houden. Zienswijzen kwamen er veel oude bekenden. Ondanks veel contact vooraf toch veel zienswijzen binnen gekregen terwijl was gehoopt dat dit ondervangen was door ze te betrekken bij de totstandkoming.	Tijdens het proces een grote betrokkenheid van het kernteam bij het onderwerp.
Flevoland	De Wnb is <i>technisch omgezet</i> in de provincie. Hiermee wordt bedoeld dat geprobeerd is de manier van werken zo min mogelijk aan te passen en dat de huidige manier daarmee wordt voortgezet, rekening houdend met het nieuwe wettelijk kader.	Er is geen mogelijkheid geweest zienswijzen in te dienen. Vanwege de eerdergenoemde technische wijziging heeft GS geconstateerd dat het niet nodig was om dit besluit ter inzage te leggen.	Bij het opstellen van de verordeningen is veel gebruik gemaakt van de kennis en ervaringen binnen het IPO-kernteam wat hiervoor bestond. Ook is er gebruik gemaakt van de formats die hier ontwikkeld zijn.
	Begin 2016 is er een presentatie over de plannen in de PS geweest om hen te informeren over de beoogde werkwijze. PS waren akkoord met de belofte dat er over twee jaar een evaluatie komt op basis van de ervaringen die dan met de Wnb zijn opgedaan	Bij een volgende vergelijkbare situatie minder de oren laten hangen naar tijdsdruk vanwege gedoe/gezeur/gelobby. De discussie over het niet ter inzage leggen heeft veel energie gekost en uiteindelijk ook veel gedoe/gezeur/gelobby via andere kanalen opgeleverd	Tevreden over de inhoud van de keuze over afwachten van de effecten van de Wnb en niet gelijk een heel circus op te tuigen met allerlei ambitieuze nieuwe plannen.
	Eind april 2016 is er een mededeling gedaan van de wijzigende verordeningen, er is geen mogelijkheid geweest zienswijzen in te dienen.	Over twee jaar evalueren van dit beleid en niet nu te hard van stapel lopen.	

	In de zomer van 2016 zijn de verordeningen geschreven. Oktober 2016 is het conceptbesluit naar PS gegaan.		
Noord-Holland	Er is gestart met een inventarisatie van wat nu gedaan wordt voor natuur in de provincie Noord-Holland.	De eerste concepten van de verordeningen en beleidsregels zijn opgesteld samen met beleidsmedewerkers, vergunningverleners, handhavers en juristen. Dit is gebeurd in uitgebreide schrijfsessies waar meerdere mensen aanwezig waren	Verschillende beleidsnota's nu samen in twee beleidsregels gevoegd.
	In de zomer van 2015 werkelijk gestart met het project. September 2015 dit dossier voor het eerst met PS besproken om de beeldvorming voor hen op gang te brengen zodat PS wist waarover ze een besluit gingen nemen en wat de scope van dit besluit zou zijn.	Vervolgens is er een informele ronde gehouden met stakeholders van half oktober 2015 tot half januari 2016. Hierbij is met partijen als LTO, terreinbeheerders, jagersvereniging, vereniging van particuliere grondeigenaren, vogel/dieren/faunabescherming gesproken. Hierop is een informele variant van een Nota van Antwoord geschreven als reactie op de door de genoemde partijen ingebrachte punten.	Nieuwe versie concept-verordeningen en beleidsregels opstellen is gebeurd aan de hand van interne sessies om deze opmerkingen te verwerken, wat veel foutjes uit de eerste concepten heeft gehaald, dit is aangepast en naar GS gestuurd.
	Vervolgens formeel ter inzage gelegd. Vervolgens is een Nota van Antwoord opgesteld en die is bijgevoegd bij de 3 oktober 2016 vastgestelde verordening.	Ook ter consultatie gelegd waarbij de ingestuurde reacties openbaar waren voor alle genodigden in het co-creatieproces. Hierbij ook expliciet enkelen uitgenodigd om input te leveren. Dit leverde een publieke discussie op omdat men op elkaar reageerde. Dit zorgde ervoor dat duidelijk werd waar de pijnpunten en gevoeligheden zaten.	De intentie van het overleg tussen EZ en de provincies was goed. Helaas werden hier wel onrealistisch snelle reacties gevraagd aan de provincies. De reactie van de provincies moest ook eerst onderling afgestemd worden. Hadden we meer tijd gehad had dit er misschien voor kunnen zorgen dat er vanuit de provincies een meer eenduidige juridische interpretatie zou zijn dan.
		Het beperken van de regeldruk.	PS is goed betrokken -> Kennisniveau van hen lijkt op dit moment goed. Constructieve samenwerking met PS gehad vanwege de vroege betrokkenheid.
Gelderland	Samengewerkt met andere provincies via digitaal forum (pleio) en regulier afstemmingsoverleg. Eerst doen wat noodzakelijk is vanwege deadline op 1 januari 2017. In september aan de slag gegaan.	In het proces veel afgestemd met de FBE, gemeenten en omgevingsdiensten. Er is een werkgroep opgericht met gemeenten en omgevingsdienst om implementatie gezamenlijk vorm te geven + informatie/inloopavond	Uitstellen van de inwerkingtreding van de wet gaf ruimte aan een goed proces.
	Intern eerst een projectteam opgezet waarbij geïnventariseerd is welke besluiten er genomen moesten worden	Met klankbord fauna is concept verordening afgestemd. Is een brede club, onder andere FBE en dierenwelzijnsorganisaties	Op dit moment is de kennis bij gemeenten en omgevingsdiensten nog echt een aandachtspunt in het kader van de inwerkingtreding van de wet.
	Gekozen voor een formele ter inzagelegging	Twee keer per jaar wordt een netwerkbijeenkomst natuur & landschap georganiseerd	Het hebben en functioneren van de werkgroep waarin gemeenten, omgevingsdiensten en de provincie op dit dossier samenwerkten beviel erg goed.
		Op dit onderwerp is een breed scala partijen betrokken en het is goed om deze te betrekken bij het opstellen van regels en beleid. Er zijn juni 2016 drie regionale bijeenkomsten voor gemeenten en omgevingsdiensten georganiseerd door de werkgroep met in totaal ca 150 deelnemers.	Tevreden over het gezamenlijk ontwikkelen van een tool waarmee gemeenten en omgevingsdiensten concreet aan de slag kunnen.
Utrecht	Proces startte voor het aannemen van de Wnb in de Tweede Kamer. In augustus 2015 opgestart binnen de provincie. In september 2015 een kernteam samengesteld.	PS wilde meedenken in het proces en niet alleen achteraf tekenen bij het kruisje.	Visie, beleid incl actieve natuurbescherming, en verordening te doen. Ook vernieuwde inzet op toezicht en handhaving. Dit was uiteindelijk ook mogelijk doordat de Wnb meermaals is uitgesteld

	Zomer 2015 kernteam samengesteld van 6 leden die het proces vormgaven en trokken. Toen duidelijk was dat de Wnb niet per 1 juli 2016 maar per 1 januari 2017 in werking zou treden is besloten alles te combineren. Eind 2015 is PS geïnformeerd.	Wel ter consultatie gelegd aan een aantal direct belanghebbenden. In augustus 2016 is er ook nog een externe consultatie georganiseerd.	Werkdruk was en bleef erg hoog, nog wel haalbaar, maar wel pittig. In de loop van het proces is er ook meer capaciteit op dit project gezet. Achteraf was er waarschijnlijk meer capaciteit nodig geweest. Uitstellen van de Wnb was erg fijn
	Geen formele ter inzagelegging georganiseerd	Er is een aparte informatiesessie geweest voor de commissieleden om de stukken kort samen te vatten.	Gedeputeerde was, mede via IPO, al erg goed inhoudelijk op de hoogte, dit was prettig
	Begin november 2016 heeft GS de stukken vastgesteld. 21 november zijn de stukken in de commissie van PS besproken. 12 december liggen de stukken ter besluitvorming bij PS.		De Wnb laat nog op allerlei punten ruimte en geeft daardoor onduidelijkheid. Via IPO geprobeerd een gezamenlijke interpretatie aan de Wnb te geven. IPO-sjablonen opgesteld, waren uitdrukkelijk bedoeld als hulpmiddel.
			Veel contact gehad met EZ, via IPO, waarbij input is geleverd op vroege versies van de wet, het besluit en de regeling. Wisselend gelopen, niet altijd was duidelijk of en wat er gebeurd was. Wordt wel écht geluisterd bij EZ. Had, wanneer er politieke ruimte was geweest, meer mogelijk moeten zijn.
Zuid-Holland	Veel verschuivingen in het proces. Begonnen in voorjaar 2015. Toen werd er niet doorgepakt. In zomer 2015 is het proces echt gaan lopen.	Achteraf, wetende hoeveel tijd er uiteindelijk voor was, zou het beter zijn geweest om in een eerder stadium meer partijen betrokken te hebben bij de opstelling van de verordeningen. Denk hierbij aan de Natuur & Milieufederatie, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Zuid-Hollands Landschap.	Het opschuiven van de inwerkingtreding gaf ruimte voor een beter proces. Anders was het echt lastig geworden het goed te doen.
	Eerst geïnventariseerd wat de veranderingen zijn in de Wnb t.o.v. de huidige wetten en regels. Op basis van voorbeeld van Noord-Holland en modelverordeningen (stuk of vijf) van het IPO.	Bijzonder drukbevolkte provincie met veel druk op de natuur.	De naast de IPO-structuur opgerichte schaduw-groep was een heel fijn platform om veel vragen te stellen en concept-verordeningen uit te wisselen
	Vervolgens veel intern overleg, in beginsel vooral met eigen medewerkers en kennis gedaan (vanwege de tijdsdruk).		De meewerkende houding van PS, door niet vooraf te vragen om betrokken te worden bij de opstelling van de eerste versies van de concept-verordeningen voordat deze ter inzage werden gelegd.
	In juni 2016 lag de concept-verordening ter inzage		Allereerst en als belangrijkste, het belang om de implementatie überhaupt te realiseren. Daarom is er beleidsarm geïmplementeerd.
Zeeland	De implementatie van de Wnb is grotendeels door enkele mensen gedaan in Zeeland.	Daarnaast wel een grotere groep betrokken om geïnformeerd te zijn.	Verschuiving van de deadline zorgde ervoor dat het lastig was de urgentie van de provinciale implementatie duidelijk te maken naar zowel de ambtelijke directie als GS
	Gestart in begin 2015 en gegroeid in dat jaar. In de zomer harde afspraken gemaakt met concrete resultaten. In augustus 2015 een plan van aanpak gemaakt hoe het in Zeeland geïmplementeerd zou worden.	De Wnb is beleidsarm geïmplementeerd, de wereld is niet helemaal op zijn kop gegaan.	Bij IPO gestuurd dat het op de bestuurlijke agenda kwam, begreep ook dat IPO dit uiteindelijk op bestuurlijk niveau gedaan heeft.
	Eerste helft 2016 zijn de verordeningen geschreven. In mei 2016 waren de verordeningen klaar om naar GS te sturen. In september 2016 heeft GS de verordeningen in concept vastgesteld. Begin november 2016 heeft PS de verordeningen vastgesteld	Januari 2015 is PS geïnformeerd over wat de Wnb inhield, welke veranderingen er aan kwamen en hoe de implementatie in Zeeland vorm gegeven zou worden (beleidsarm).	Tijdig(begin 2015) was begonnen met nadenken over het proces waardoor de visie gelijktijdig geschreven kon worden. Hierdoor kon er bij de discussies over de visie een hoger abstractieniveau gehaald worden.

Noord-Brabant	Vanaf 2013: focus op landelijke wetgevingstraject, vanaf 2015: focus op implementatie van “VTH-taken” (Vergunningverlening, Toezicht & Handhaving) die gedecentraliseerd worden.	Omgevingsdienst Brabant Noord is nauw betrokken	Over algemeen goed gelopen, ruimte in het proces om alle stappen te doorlopen.
	Vanaf eind 2015/begin 2016: focus op provinciale regelgeving ter implementatie van de Wnb. Januari 2016 PS geïnformeerd over nieuwe bevoegdheden obv de Wnb.	Ambtelijke consultatie met stakeholders obv ambtelijk concept-Verordening natuurbescherming (het niet volgen van formele inspraak, is een van de door GS vastgestelde uitgangspunten)	Implementatie was/is een grote opgave. Ondanks beperkte capaciteit bij alle betrokkenen, een goed resultaat. We zijn 1 januari 2017 klaar voor de uitvoering van de Wnb.
	Juli 2016 uitgangspunten voor Verordening natuurbescherming door PS vastgesteld, PS geïnformeerd over deze uitgangspunten, BrabantAdvies om advies gevraagd mbt de door GS vastgestelde uitgangspunten.	Wat betreft de “reacties” die bij de ambtelijke consultatie door stakeholders zijn ingebracht vallen twee dingen op: Veel technische vragen over de Wnb (en niet zozeer over de concept-Verordening natuurbescherming) én discussies die eerder bij landelijke of al bestaande provinciale regelgeving waren ingebracht, zijn opnieuw ingebracht	EZ heeft niet altijd verrassingsvrij geopereerd richting provincies, bijvoorbeeld de verschoven datum over de inwerkingtreding van de Wnb in een stuk van het ministerie van Justitie zonder dat dit eerder rechtstreeks aan de provincies was gecommuniceerd.
	Oktober 2016 stellen GS het PS-voorstel Verordening natuurbescherming, het Ontwerpbesluit Verordening natuurbescherming en de artikelsgewijze toelichting vast en bieden deze ter besluitvorming aan aan PS.	Draagvlak voor het natuurbeleid -> Overgangsrecht voor soorten die o.b.v. huidige landelijke regelgeving zijn vrijgesteld	De overdracht van de taken die tot 1 januari bij het rijk liggen en naar de provincies gaan is vanaf eind 2015 steeds warmer(beter) geworden. Dit was in het begin een moeizaam proces.
Limburg	Limburg heeft nu geen visie vastgesteld dit kalenderjaar maar (zeer vermoedelijk) verordeningen. Dit is een tijdelijke voorziening totdat de Natuurvisie wordt vastgesteld	14 partijen hebben een zienswijze hierop ingediend met een geschatte 50 verschillende punten.	Er is vrij laat begonnen met de provinciale implementatie. De door EZ genoemde data voor de inwerkingtreding van de Wnb werden dusdanig onrealistisch geacht dat bij voorbaat al uitgegaan werd van verschuiving hiervan.
	Zowel de visie als de verordeningen zijn onafhankelijk van elkaar ter inzage gelegd. Er is een projectteam van ongeveer vijf mensen in de eerste maanden van 2016 mee aan de slag gegaan.	Voorafgaand hieraan zijn gesprekken geweest rond de totstandkoming van de visie en de verordeningen met de volgende partijen: Stakeholders als de Dierenbescherming en milieufederatie. In dit proces zijn ook gemeenten betrokken.	Het feit dat het ministeriele besluit en de ministeriele regeling laat kwam was voor Limburg niet echt een probleem.
		Ook PS hebben aan de voorkant van het proces meegedacht over de invulling van de keuzes.	
		Het beleid moet aan iedereen uit te leggen zijn.	

Bijlage 8. Uitwerkingen gespreksverslagen hoofdcategorie inhoudelijk

Inhoudelijk	Natuurvisie & Actieve Bescherming	Soortenbescherming	Schade & Beheer
Definitie	Opmerkingen over natuurvisie of actieve natuurbescherming	Opmerkingen over soortenbescherming	Opmerkingen over schade & beheer
Groningen	Beleidsarme implementatie, desondanks wel parallel Natuurvisie vastgesteld met verordening + beleidsregels	De Europese kaders voor soortenbescherming zijn snoeihard, de Wnb is heel flexibel.	
		Lang onduidelijkheid over het onder je mogen hebben van dieren, om welke dieren ging dit dan? Ook lang onduidelijkheid over de vrijstelling van de beweiding van vee.	
		Alleen extra onderdelen toegevoegd waar dit wettelijk moest	
Friesland	Beleidsarme implementatie, huidig beleid en bestaande nota's als Natuurvisie voortgezet.	Een aantal onderwerpen is vanwege de inhoudelijke beleidswijzigingen die deze tot gevolg zou hebben, geparkeerd tot het vaststellen van de omgevingsvisie. Denk hierbij aan het damhertenbeleid (nu nog een 0-stand)	Het huidige beleid voortgezet vanuit oude nota's gingen onder meer over ganzenaanpak.
	Integrale omgevingsvisie bestaande uit verschillende bouwstenen. Integrale besluit staat gepland in 2018. Derhalve is ervoor gekozen het geldende beleid te continueren.	Erg tevreden dat, ter compensatie van de eerdergenoemde complexiteit, per soort duidelijk uitgewerkt is wat er mag in welke gevallen. De Wnb is erg limitatief wat betreft het juridisch kader.	Er komt in 2017 een evaluatie van het ganzenbeleid aan. Jaarlijks is er een schadepost van enkele miljoenen in de provincie vanwege door ganzen veroorzaakte schade.
		Zo weinig mogelijk administratieve lasten voor zowel intern als extern.	Wat nu mogelijk is moet in principe mogelijk blijven. Geen extra hordes opwerpen.
Drenthe	Beleidsarm geïmplementeerd.	Ben het geweten tijdens dit proces geweest met natuurbelang als eerst in het achterhoofd. Vooral gericht geweest op beschermen van soorten -> nagedacht over hoe beschermt het bedachte beleid via de verordening via passieve bescherming.	De FBE in Drenthe hecht veel waarde aan zelfstandigheid.
	Te vaak schiet passieve bescherming zijn doel voorbij. Marterachtigen staan wel op de vrijstellingslijst omdat er ook via actieve bescherming veel gebeurt en er een monitoringsronde plaats gaat vinden om te bepalen hoe de staat van instandhouding van de kleine marterachtigen is.	Binnen het kader van de POV is het ook mogelijk om, indien daar aanleiding voor is, de vrijstellingslijst aan te passen.	Een aantal stakeholders waren van mening dat das/steenmarter ook op de vrijstellingslijst konden. Niet gedaan, verstoren is onder de wet al toegestaan, meer niet nodig omdat schade veroorzaakt door das vergoed kan worden en het steenmarterprobleem goed opgelost kan worden zonder de dieren te doden.
		Via generieke ontheffingen voorwaarde verbinden aan activiteiten door aan te nemen dat de soorten aanwezig zijn. Dan mitigeer je sowieso, waardoor je geen onderzoek hoeft te doen waaruit ten hoogste kan komen dat je mitigerende maatregelen moet nemen	"We zijn minder tevreden over de eerste signalen die binnenkomen over een boer die op de grens gevestigd is. Waar hij in de ene provincie brandgans wel moet schieten en in de andere provincie niet mag schieten." Kortom: het risico dat iedere provincies verschillende regels gaat invoeren.
Overijssel	Natuurvisie niet apart opgesteld maar maakt later deel uit van de omgevingsvisie	Het beleid is bij voorkeur duidelijk en toegankelijk. Daarom zijn de tabellen per soort achteraan in de bijlage uitgewerkt.	Het beleid is bij voorkeur duidelijk en toegankelijk. Daarom zijn de tabellen per soort achteraan in de bijlage uitgewerkt.
	Bestaand beleid voortzetten met de implementatie van de Wnb	Veel aan gesprekken met partners gehad, deze waren verrijkend voor het beleid en de regelgeving.	
Flevoland	In kader van Wnb beleid technisch omgezet, bij de implementatie geen inhoudelijk nieuwe keuzes gemaakt. Over twee jaar evalueren op basis van ervaringen met nieuwe Wnb.	Faunabeheer in Flevoland gaat met professionele jagers die in dienst zijn bij de Stichting Faunabeheer Flevoland. Het werken met professionele jagers bevalt erg goed.	Faunabeheer en schadebestrijding is hierdoor erg snel waardoor er weinig schade opgelopen wordt.

	De provincie Flevoland deed al veel aan actieve natuurbescherming, dit komt voort uit het natuurpact en andere provinciale afspraken. De Wnb is vooral sluitstuk.	Vooraf de check of activiteiten of ontwikkelingen kunnen plaatsvinden, niet tijdens de bezigheden.	De ruimte voor mensen om te doen wat ze moeten doen; Landbouw, Werkzaamheden en Natuurbeheerders.
	Goed om bepaalde zaken te decentraliseren als het gaat om natuurbeleid. Bijvoorbeeld soortenmanagementplannen.	Geen extra regeldruk ervaren, geen gevoel geven dat mensen niks kunnen omdat er een beschermd soort zit.	
Noord-Holland 	Al een natuurvisie 2014 aanwezig, hielp keuzes maken bij opstellen verordening.	Draagvlak voor dit beleid en de gemaakte keuzes/ Het bewaken van de balans tussen de belangen die genoemd staan in de Wnb en de bescherming van soorten. Beleid geeft hier de handvaten voor. Daarvoor zijn voor Noord-Hollandse enkele specifiek Noord-Hollandse situaties beschreven zoals bijv hoe we omgaan met Schiphol en met foerageergebieden	Wat betreft een aantal onderdelen van de Wnb is hij multi-interpretabel. Voorbeeld hiervan zijn de bevoegdheden van de FBE's, wat in een faunabeheerplan moet staan en hoe de besturen samengesteld moeten gaan worden.
Gelderland	Beleidsarme implementatie. De provincie is bezig geweest met wat nodig is om op 1 januari klaar te zijn voor uitvoering. Rekening gehouden met de beperkte tijd, waardoor gekozen is een aantal onderdelen(zoals de visie) later te ontwikkelen. Zodat hetgeen noodzakelijk was af is op 1 januari 2017.	De werkgroep is nu, december 2016, bezig tools te ontwikkelen om natuur in de omgevingsvergunning (WABO) mee te nemen Bijvoorbeeld een checklist voor gemeenten & omgevingsdiensten.	
	Gelderland gaat onderzoeken wat de mogelijkheden zijn van een soortenmanagementplan. Gemeente Rheden heeft hierin al ervaring opgedaan en Apeldoorn is geïnteresseerd.	Op initiatief van Gelderland wordt IPO/BIJ12 de soortenstandaard omgezet naar een factsheet soorten. Kennis blijft behouden, nieuwe kennis wordt toegevoegd.	
	21 november 2016 wordt er weer een georganiseerd, o.a. over nog te formuleren de provinciale natuurvisie.		
Utrecht	Visie, verordening en beleidsregels gelijktijdig opgesteld, inclusief beleid voor actieve natuurbescherming.	In Utrecht wordt handhaving opgevoerd, 400.000 euro per jaar voor ongeveer vier FTE extra voor handhaving."	De Wnb laat nog op allerlei punten ruimte en geeft daardoor onduidelijkheid bijvoorbeeld op gebied van de leden van de FBE's Wie moeten er in zitten?
	Vanwege de werkdruk wordt gekeken naar programmatische aanpak of gebiedsgerichte ontheffingen. Draagvlak voor natuurbeleid speelt hier ook een rol bij.	Boerenbelang meegenomen bij bijvoorbeeld de vrijstelling rondom beweiding en bemesting.	Boerenbelang meegenomen bij bijvoorbeeld Schadebestrijding
	Geen zesjescultuur, maar er is ambitie getoond door de provincie Utrecht.		Belang van het bedrijfsleven in het kader van ruimtelijke ingrepen meegenomen.
Zuid-Holland	Bewuste keuze, vanwege tijd, om te doen wat er bij de inwerkingtreding van de Wnb klaar moet zijn.	Er is vooral geprobeerd om te kijken naar op welke manieren er ruimte gecreëerd kan worden voor initiatieven en het voorkomen van overlast. Naar het samengaan van natuur, economie en recreatie	Daarna de FBE betrokken, waarbij HaskoningDHV als adviesbureau betrokken was vanwege een te lage capaciteit van de provincie zelf voor dit project.
	Omdat het Rijk niet erg actief was met actieve soortenbescherming, mede daarom later op te pakken.		De samenwerking met de FBE ging erg prettig
	In 2017 zal gewerkt worden aan het beleid rond actieve natuurbescherming zoals de Natuurvisie en de programmatische aanpak soorten		

Zeeland	Actieve soortenbescherming komt vertrouwd over, want al praktijk in Zeeland. Denk aan de realisatie van NNN, Natura2000 en Agrarisch Natuurbeheer	De borging van het natuurbelang is minder bewust geweest en heeft minder bewust centraal gestaan omdat deze al expliciet in de Wnb zit ingebakken.	Natuur moet niet in de weg zitten.
	Uit provinciefonds €180.000,- om accent te leggen; Kustbroedvogels, Noordse woelmuis, Levendbarende hagedis, biotopen van amfibieën zoals de kamsalamander.		Er is bijzonder veel onduidelijk geweest over de aanhaakplicht die uiteindelijk is vervallen. De verschoven deadlines, onder andere van de FBE's, heeft bijgedragen aan de onduidelijkheid. Deze onduidelijkheid, en de daaruit volgende problemen, hadden we duidelijk moeten communiceren met EZ.
	Natuurvisie parallel opgesteld, geschreven en vastgesteld. Vroeg nadenken over het gehele proces heeft dit mogelijk gemaakt. Twee parallelle projecten tilde de discussie over visie naar een hoger abstractieniveau.	RVO geeft tot 1 januari 2017 geen inzicht in alle dossiers die de provincie vanaf dat moment moet gaan overnemen. Dit levert een praktisch onwerkbaar situatie op voor de provincie omdat die vanaf moment één achter de feiten aan zullen lopen omdat ze hier niet op ingewerkt zijn. Het inzicht dat nu gegeven wordt door RVO is puur procesmatig, alle situatie-specifieke informatie wordt zwart gemaakt in het kader van privacy van deze (rechts)personen.	
Noord-Brabant	Focus op Actief aan de slag gegaan met het NNN en een natuurvisie(BrUG)	Uitvoering van VTH-taken beleggen we bij de omgevingsdiensten (zoals we nu ook al doen voor huidige VTH-taken in het groene kleurspoor). De wijze van uitvoering van VTH-taken nemen we in 2017 zoveel mogelijk over van het rijk (RVO)	
	Tot 1 januari 2017 zo beleidsneutraal mogelijk, vanaf 1 januari 2017: beleidsrijke(re) implementatie n.a.v. evaluatie BrUG en in de aanloop naar een nieuwe Omgevingsvisie	Gunstige staat van instandhouding, we hebben Alterra gevraagd te adviseren over de provinciale vrijstellingslijst (ecologische en juridische onderbouwing).	
	Gebiedsgerichte Aanpak Natuur: pakken we in Brabant actief op. We gaan o.a. een handleiding opstellen voor gemeenten	Overgangsrecht voor de soorten die obv huidige landelijke regelgeving zijn vrijgesteld, maar niet zijn vrijgesteld in de Ontwerp-Verordening natuurbescherming (9-maanden overgangsrecht zodat partijen de tijd hebben te anticiperen).	
Limburg	Koninklijke route verkozen: Eerst visie opstellen, daaruit volgend de rest. Desondanks geen schokkende verschillen met huidig beleid.	Provincie Limburg heeft lang eigen natuurbeleid gehad en vooropgelopen. Dat doen ze nu niet meer.	Het belang van economische ontwikkeling. Dat de provincie niet op slot komt te zitten zodra de Wnb in werking treedt.
	Niet gelukt visie vast te stellen wegens vertrek gedeputeerde in oktober. PS heeft daarom als tijdelijke voorziening verordening beleidsneutraal vastgesteld.	In beginsel moet er zoveel mogelijk in algemene regels gevat worden zodat ontheffingverlening alleen nodig is bij casussen die maatwerk vereisen.	Er is in Limburg in de vrijstelling voor ruimtelijke ontwikkelingen niet gekozen om vrij te stellen van het verbod op het opzettelijk doden van dieren. De vrijstelling richt zich op het vangen en verplaatsen van dieren. Mocht doden niet kunnen worden voorkomen, dan is dat niet opzettelijk, en dus niet in strijd met de verbodsbepaling uit de Wnb.

Bijlage 9. Gebruikte afkortingen in bijlage 4 t/m 8

BrUG	Brabant Uitnodigend Groen
EZ	Het Ministerie van Economische Zaken
FBE	Faunabeheereenheid
GS	Gedeputeerde Staten
IPO	Interprovinciaal Overleg
LTO	Land- en Tuinbouworganisatie
NNN	Natuurnetwerk Nederland
PCLG	Provinciale Commissie Landelijke Gebied
POV	Provinciale Omgevingsverordening
PS	Provinciale Staten
RVO	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
VNG	Verenging van Nederlandse Gemeente
VTH	Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving
WABO	Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
Wnb	Wet natuurbescherming

DR	Drenthe
FL	Flevoland
FR	Friesland
GD	Gelderland
GR	Groningen
LB	Limburg
NB	Noord-Brabant
NH	Noord-Holland
OV	Overijssel
UT	Utrecht
ZH	Zuid-Holland
ZL	Zeeland